

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Фізико-математичний факультет

Кафедра інформатики

Литовченко Денис Олександрович

**РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ В МЕРЕЖІ УЧНІВ СТАРШИХ
КЛАСІВ**

Спеціальність: 014 Середня освіта (Інформатика)

Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра

Науковий керівник:

_____ С. І. Петренко,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри інформатики

« ____ » _____ 20__ року

Виконавець:

_____ Д. О. Литовченко

« ____ » _____ 20__ року

Суми 2024

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1 Теоретичні засади розвитку культури спілкування у мережі учнів старших класів.....	8
1.1. Поняття культури спілкування в психолого-педагогічних дослідженнях	8
1.2. Можливості розвитку культури спілкування як комунікативного уміння особистості	13
1.3. Особливості розвитку культури спілкування в мережі.....	18
Висновки до розділу 1.....	33
Розділ 2 Методичні особливості формування культури спілкування в мережі учнів старших класів.....	35
2.1. Обґрунтування методичного інструментарію проведення дослідження	35
2.2. Організація проведення дослідження	38
2.3. Аналіз результатів дослідження.....	40
2.4. Рекомендації з покращення культури спілкування у мережі учнів старших класів.....	59
Висновки до розділу 2.....	67
Висновки.....	69
Список використаних джерел	71
ДОДАТКИ.....	77
Додаток А.....	77

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний стан організації навчально-виховного процесу в закладах середньої освіти, поміж інших важливих завдань, визначених пріоритетними напрямками реформування системи вітчизняної освіти, державними нормативними документами (національна доктрина та державний стандарт середньої освіти, освітні концепції та ін.) передбачає формування у здобувачів освіти високого рівня мовної культури, прищеплення їм любові до рідної мови, шанобливого ставлення до національних традицій, виховання духовної культури особистості. Реалізація вищенаведених завдань потребує від педагогів не тільки формування у підростаючого покоління мовної культури та мовленнєво-комунікативної компетентності, але і формування у них так званої «мовної стійкості». Під останньою дослідники розуміють наміри та поведінку особистості щодо послідовного та сталого щоденного користування мовними засобами. Актуальність цього питання посилюється також тим, що на сучасному етапі високотехнологічного розвитку спостерігається проблема із недостатнім мовленнєвим розвитком (як усним, так і писемним) та комунікативної компетенції школярів, що обумовлюється, між іншим, і недостатнім рівнем розвитку їх мовленнєвої компетентності та мовленнєвої культури.

Можемо з впевненістю констатувати, що одним із вагомих чинників погіршення розвитку мовленнєвої компетентності у школярів є всеохоплююча інформатизація та комп'ютеризація, яка призвела до істотної деградації культури спілкування, особливо серед молоді, що проявляється в наступному: зменшення обсягів та погіршення якості вербального спілкування, яке для зручності та швидкості скоротилось з позиції використання розширених мовних засобів та оборотів, а також в певній мірі трансформувалося у невербальне спілкування шляхом створення повідомлень з використанням різного роду інформативних смайлів, що істотно збіднило мовну компетентність сучасних школярів.

Актуальним питанням сучасної культури спілкування в мережі, яка потребує пильної уваги до його вирішення, стає те, що стрімкий розвиток цифрових технологій у сучасному соціумі спричиняє швидкі зміни Інтернет-мовлення користувачів, зокрема, старшокласників. Для їх мовлення в мережі характерними стають: зниження рівня ввічливості й поваги до співрозмовника; недотримання інших вимог мовленнєвого етикету; невміння використовувати у розмові жанрову та стилістичну доречність мовних засобів. Зважаючи на сказане вище, доходимо висновку щодо необхідності посилення уваги з боку вчителів та батьків у напрямку підвищення рівня культури спілкування в мережі учнів старших класів під час їх міжособистісної комунікації в Інтернет просторі, більш активного запровадження медіа освітніх практико-орієнтованих заходів у ЗСО (семінарів для вчителів, практикумів, факультативів, практичних занять з учнями).

Ураховуючи вищенаведене, актуалізується проблема більш детального теоретичного та практичного вивчення особливостей розвитку культури спілкування в мережі учнів старших класів та пошуку напрямів її покращення в нових інформаційних умовах сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми нормативності мови та культури мовлення завжди були в центрі наукової уваги багатьох дослідників. Їх вивчали такі науковці, як В. Александрова [31], М. Барчій [24], Ф. Бацевич, І. Білодід, А. Бурячок, Н. Бутенко [19], Л. Варга [21], В. Виноградов, Б. Головін, Н. Дика [16], І. Домрачева [33], С. Дорошенко, П. Дудик, С. Єрмоленко, Ф. Жилко, М. Жовтобрюх, А. Загнітко [33], М. Карандаш [22], А. Коваль [15], Н. Ковальчук [23], І. Козинець [30], О. Корніяка [25], М. Кочерган, А. Коваль, І. Матвіяс, З. Мацюк, І. Мачуська [11], О. Олексенко, В. Перебийніс, М. Пилинський, І. Плотницька, Т. Полухтович [12], Л. Пустовіт, О. Пономарів, П. Редін, К. Рєзнік [26], Л. Руденко [28], В. Русанівський [17], С. Сарновська [29], О. Сербенська, Н. Станкевич, А. Фозекош [24], Т. Чмут [14], С. Шевчук та багато інших.

Особливості віртуального спілкування та культури інтернет-

спілкування досліджували Н. Акімова [47], Н. Андрианова, О. Арестова, Є. Белінська, Ф. Бацевич, А. Белова, В. Будянська [34], Л. Галаєвська [36], О. Гарматюк [43], Б. Гаспаров, О. Глушук [46], Ю. Горностаєв, Н. Грабар [39], Л. Гриценко [35], Л. Гурч, А. Гусєва, Н. Гущина [50], А. Данілова [10], Л. Дротянко [48], Т. Івахненко [44], В. Каптюрова [6; 7], А. Карасик, П. Кент, А. Князев, І. Козинець [40], А. Кочарян [50], О. Кулик [45], О. Кущенко [1], Ю. Лащук, М. Макаров, Ю. Маковецька-Гудзь [5], Р. Малиношевський [2], Н. Матвійчук [8], М. Нольден, Г. Остапенко [42], А. Паливода [43], В. Пасічник, В. Посохова [41], Г. Фафенберг, Н. Шульська [8] та ін.

Проте попри таку широку увагу дослідників до даної проблематики вважається за доцільне приділити додаткову увагу оцінюванню та розвитку культури спілкування в мережі учнів старших класів з урахуванням вимог сучасності.

Метою дослідження є діагностика рівнів сформованості культури спілкування у мережі учнів старших класів та розробка рекомендацій з її покращення.

Завданнями дослідження визначено наступні:

1. Охарактеризувати поняття культури спілкування в психолого-педагогічних дослідженнях.
2. Охарактеризувати особливості розвитку культури спілкування в мережі.
3. Визначити методичний інструментарій проведення дослідження сформованості культури спілкування в мережі учнів старших класів.
4. Проаналізувати отримані результати дослідження та зробити відповідні висновки.
5. Надати рекомендації з покращення культури спілкування у мережі учнів старших класів.

Об'єкт дослідження – феномен культури спілкування в мережі.

Предмет дослідження – процес формування культури спілкування в мережі учнів старших класів.

Матеріали та методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань у дослідженні було використано такі **методи**:

- *теоретичні*: аналіз та узагальнення – для з'ясування стану розробленості предмета дослідження; систематизація та інтерпретація досліджуваної проблеми;
- *емпіричні*: емпіричне дослідження. Для отримання фактичного матеріалу дослідження були використані *психодіагностичні методики*:
 - для оцінювання критерію комунікативної установки на спілкування в мережі – Методика «Діагностика комунікативної установки» (за В. Бойком);
 - для оцінювання критерію комунікативної толерантності при спілкуванні в мережі – Методика «Діагностика комунікативної толерантності» (за В. Бойко);
 - для оцінювання критерію емоційної налаштованості на спілкування в мережі – Методика «Діагностика перешкод у встановленні емоційних контактів» (за В. Бойко);
 - для оцінювання критерію самоставлення особистості у процесі формування культури спілкування в мережі – Методика самоставлення В. Століна-С. Пантелєєва;
 - для оцінювання критерію інтернет-залежності – Тест на інтернет-залежність Кімберлі Янг.
- *математико-статистичні*: метод кореляційно-регресійного аналізу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що запропоновано рекомендації з покращення культури спілкування у мережі учнів старших класів, що дозволяє покращити якість їх комунікативної взаємодії на основі покращення сформованості таких критеріїв, як: комунікативні установки, комунікативна толерантність, емоційна налаштованість на комунікацію, самоставлення, інтернет-залежність.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що отримані дані емпіричного дослідження можуть бути корисними педагогам та шкільним психологам, що працюють зі старшокласниками у напряму

формування правильної культури спілкування в мережі.

Апробація результатів та публікації. Результати дослідження доповідались на: міжнародній науково-практичній конференції «Наукова діяльність як шлях формування професійних компетентностей майбутнього фахівця» (7-8 грудня 2023 року, м. Суми) із тезами на тему «До питання про культуру інтернет-спілкування учнів старших класів»; студентській звітній науковій конференції на базі фізико-математичного факультету СумДПУ імені А.С. Макаренка (2-3 травня 2024 року, м. Суми) із тезами на тему «Культура інтернет-спілкування як педагогічна проблема». За результатами дослідження опубліковано одну статтю у Збірнику праць студентів фізико-математичного факультету СумДПУ імені А.С.Макаренка (2024. Вип. 18) на тему «Формування культури спілкування учнів старших класів в мережі інтернет».

Структура та обсяг роботи. Робота складається з вступу, двох розділів, висновків по розділах, загальних висновків, списку використаних джерел (51 найменування) та додатків (1 найменування). Основний зміст роботи викладено на 73 сторінках. Робота містить 10 таблиць та 18 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ У МЕРЕЖІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

1.1. Поняття культури спілкування в психолого-педагогічних дослідженнях

Починаючи з кінця минулого століття, спостерігається стрімка динаміка розвитку комунікацій і як наслідок використання широкого кола соціальних мереж у світовому віртуальному просторі. Зростає як сама кількість соціальних мереж, так і збільшується їх функціонал: вони активно удосконалюються, структуруються, спрямовуються на конкретну цільову аудиторію, зростає кількість їх учасників. Глобальні соціальні мережі нараховують в наш час сотні мільйонів користувачів різної статі, віку, національності, рівня освіти, віросповідання тощо. В сучасному інформаційно націленому суспільстві спілкування в мережі стає активною потребою багатьох людей, відкриваючи для них більш широкі комунікативні можливості, дозволяючи їм ділитися своїми проблемами, почуттями, переживаннями, отримувати та давати поради, висловлювати свої думки тощо. Отже, починає формуватися та розвиватися такий актуальний психологічний феномен як культура спілкування в мережі. Але спочатку вважаємо за доцільне розглянути теоретичні засади трактування сутності терміну «культура спілкування» та її особливостей в загальному розумінні у психолого-педагогічних дослідженнях.

Так, І. Мачуська визначає культуру спілкування як систему специфічних засобів, які детермінують взаємодію однієї особистості з іншою та призначені для досягнення позитивного процесу та результату спілкування [11, с. 481]. А під такими засобами вказана авторка розуміє наявність у особистості таких якостей як: доброзичливість, емпатія, повага до співрозмовника, почуття гумору, культура мовлення тощо. Також вказана дослідниця звертає увагу на

те, що саме по собі спілкування виконує велику виховну роль в житті особистості, розширюючи її світогляд, сприяючи розвитку психічних утворень – інтелекту, мислення, пам'яті, уваги, сприйняття тощо [11, с. 477].

Т. Савченко розглядає культуру спілкування як складову частину загальної культури особистості. Як і будь-яка інша культура, вона включає систему знань про спілкування, для якої характерна нормативність та яка визначає, як повинні спілкуватися люди в тому чи іншому середовищі або в тій чи іншій ситуації. Норми культури спілкування визначаються рівнем розвитку суспільства, його історією, традиціями, загальнолюдськими цінностями тощо. Відповідно, кожній епосі властива своя культура спілкування. Тому на сучасному етапі важливо закладати підростаючому поколінню основи культури спілкування сучасного суспільства з його можливостями [13, с. 76].

Т. Чмут також вважає культуру спілкування складовою загальної культури людини, що, в свою чергу, формується з урахуванням двох основних складових – моральної та психологічної. Вона розкривається у діях та вчинках особистості у відповідності з її потребами, інтересами та ідеалами та виступає як єдність моральної свідомості та поведінки особистості [14, с. 44].

Л. Варга також характеризує культуру спілкування як частину загальної культури поведінки особистості у суспільстві. На її думку, вона являє собою форми щоденної поведінки особистості, що реалізуються у побуті та/або у спілкуванні з іншими людьми, в результаті чого у людини проявляються моральні та естетичні норми такої поведінки. З позиції вказаної дослідниці, культура поведінки невіддільна від культури спілкування, і навпаки [21, с. 309].

В свою чергу, Н. Бутенко культурою спілкування вважає систему знань, норм, цінностей та зразків поведінки особистості у певному соціальному середовищі, а також її вміння органічно та невимушено застосовувати їх у процесі спілкування (як ділового, так і емоційного). На думку вказаної дослідниці, культура спілкування містить в собі загальні ознаки культури як

такої, але також містить в собі специфічний характер комунікації [19, с.123].

Культуру спілкування А. Коваль визначає як системне утворення, що складається з трьох взаємопов'язаних компонентів – перцепція, комунікація та інтеракція, які більш змістовно охарактеризовані на рис. 1.1 [15, с. 193].

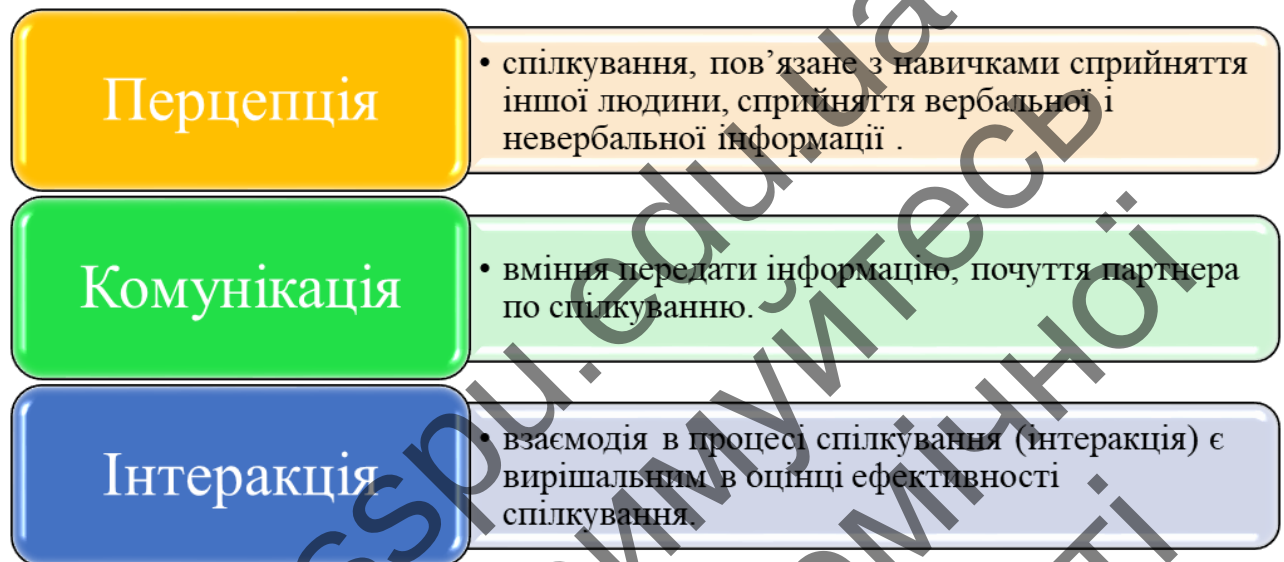

Рис. 1.1. Культура спілкування як системне утворення (складено за даними [15, с. 193])

В свою чергу, В. Сокаль характеризує досліджувану категорію як такий ступінь сформованості комунікативних якостей особистості, який дозволяє їх ефективно та комплексно налагоджувати взаємовідносини з іншими у процесі спільної діяльності [20, с. 247].

М. Карандаш зазначає, що досліджувана категорія характеризує способи взаємокомунікації людей одна з одною у певних ситуаціях з урахуванням вимог національної самобутності оточуючого соціального середовища, в яких втілюються ціннісні орієнтації, позиції, соціальні ролі особистості у суспільстві [22, с. 134]. При цьому здатність особистості грамотно спілкуватися з оточуючими, знаходити з ними точки перетину, доходити до консенсусу характеризує не тільки її адаптаційні можливості, але й дозволяє забезпечувати важливі процеси соціалізації, зокрема, професійну реалізацію.

Досить специфічно підходить до визначення культури спілкування К. Резнік, розглядаючи її як наявні у соціумі та в житті особистості форми реалізації процесу спілкування як такого, структурування та ціннісно-

сміслової аспекти його організації, а також реалізацію цього процесу безпосередньо у людських взаєминах [26, с. 273]. Також К. Рєзнік наголошує на важливості морального аспекту у змісті даної категорії, що охоплює певні цінності, норми, звичаї, традиції та інші засоби регуляції комунікативної міжособистісної поведінки, що лежать в основі реалізації процесу спілкування.

Отже, можемо зробити висновок, що культура спілкування, здебільшого розглядається дослідниками як сукупність засобів спілкування та наявних для цього спілкування відповідних знань, умінь, навичок у напряду ефективної взаємодії особистості з оточуючими задля забезпечення бажаних результатів, які передбачалися метою такого спілкування.

Поряд з терміном «культура спілкування» дослідники послуговуються терміном «комунікативна культура», яке вони, здебільшого, трактують як:

- комплексне застосування особистістю мовленнєвих та немовленнєвих комунікативних засобів для цілей спілкування у конкретних соціально-побутових ситуаціях, а також уміння орієнтуватися та проявляти ініціативність у ситуації спілкування (В. Кочина [18, с. 65]);
- суттєві, відносно стабільні особливості та властивості особистості, пов'язані з успішним прийомом, розумінням, засвоєнням, використанням та передаванням інформації, формуванням у особистості способу спілкування (Л. Вагра [21, с. 309]);
- позицію особистості, пов'язану з потребою у взаємодії з оточуючими, що реалізується на основі ознак цілісності та індивідуальності, базується на наявному творчому потенціалі та здатності особистості підтримувати доброзичливе ставлення до інших учасників комунікації (Н. Ковальчук [23, с. 186]);
- властивість особистості забезпечувати конгруентне спілкування шляхом відтворення засвоєних нею знань, цінностей, моральних та етичних норм, а також прояву своїх індивідуально-особистісних якостей (М. Барчій та А. Фозекош [24, с. 157]);

- по-перше, як морально спрямований засіб спілкування, що забезпечує афективно-інформаційний обмін між його суб'єктами, опосередковує їх взаємодію та взаємовплив, сприяє кращому взаємному сприйманню та взаєморозумінню (перцепції), а по-друге – як до певної міри сформована готовність та спроможність особистості результативно спілкуватися з оточуючими (О. Корніяк [25, с. 47]);

- системне динамічне особистісне утворення, що характеризує рівень соціально зумовленого розвитку особистості, відображає її готовність до здійснення комунікації, а також включає систему поглядів і дій у напрямку задоволення потреб самореалізації та способів досягнення цілей у спілкуванні шляхом продуктивної позитивної взаємодії з оточуючими у різних сферах життєдіяльності (О. Гаврилюк [27, с. 3]);

- по-перше, як сукупність складових, призначених для регулювання комунікативної діяльності особистості, що формуються, функціонують та розвиваються у процесі міжособистісної взаємодії, а по-друге, які система прийнятих в суспільстві знань, норм, цінностей та зразків поведінки, а також уміння органічно, природно та невимушено реалізувати їх у діловому й емоційному спілкуванні (Л. Руденко [28, с. 53]);

- специфічна форма соціальної культури, що має «людський вимір» суспільних та міжособистісних відносин, передбачає взаємозбагачення людьми одне одного засобами інформаційного обміну, взаємотрансляції знань, розповсюдження позитивного життєвого досвіду тощо (С. Сарновська [29, с. 10]);

- сукупність таких компетентностей, що дозволяють людині результативно використовувати свої особистісні якості (психічні, фізичні тощо) для результативного розв'язання комунікативних завдань (К. Рєзнік [26, с. 276].

Також варто звернути увагу, що переважна більшість дослідників, аналогічно культурі спілкування, вважають комунікативну культуру одним із компонентів загальної культури особистості.

Крім того, на думку Н. Бутенко, поняття культури спілкування можна ототожнювати із поняттям комунікативної культури [19, с.123].

Отже, принципових відмінностей між поняттями «комунікативна культура» та «культура спілкування» нами не виявлено.

1.2. Можливості розвитку культури спілкування як комунікативного уміння особистості

Дослідники постійно звертають увагу на те, що культура спілкування не дається людині від природи, як деякі психологічні якості особистості, а має формуватися протягом життя у відповідному комунікаційному середовищі. Тому це питання потребує особливої уваги, оскільки важливо визначити можливості та умови розвитку культури спілкування у особистості.

Так, М. Карандаш акцентує увагу на тісний взаємозв'язок культури спілкування та морального виховання особистості: з одного боку, розвиток культури спілкування особистості є складовою та успішною запорукою її морального виховання, а з іншого, сформована моральна культура в значній мірі проявляється саме через спілкування. Це пояснюється тим, що спілкування, будучи основою міжособистісних стосунків, може сприяти як досягненню консенсусу, консолідації, так і розрізненню. Тому важливо виховувати ще з дитячого віку правильну культуру спілкування підрастаючого покоління [22, с. 133].

Джерелами, що забезпечують формування такої культури у особистості, виступають, насамперед; наявний у неї власний стихійний досвід спілкування; збагачення цього досвіду новими знаннями; формування у особистості психологічної здатності до співпереживання та демонстрація співрозмовнику такої поведінки, яка б не принижувала гідності інших.

Для забезпечення успішного процесу спілкування, на думку фахівців [35; 36; 37 та ін.], важливими є три наступні чинники:

- 1) надійність мовця;

- 2) зрозумілість його повідомлень оточуючим;
- 3) урахування зворотних зв'язків щодо того, наскільки правильно його зрозуміли.

К. Резнік зазначає, що культура спілкування (комунікативна культура) в умовах сучасного інформаційного етапу розвитку стає метою, підґрунтям, засобом регламентації усіх соціокультурних процесів у соціумі, а, отже, виступає дієвим інструментом стабілізації у ньому наявних соціальних зв'язків та виникнення нових. Така культура обумовлена відповідним соціальним розвитком та саморозвитком особистості, що втілюється в її творчому підході у напрямку оволодіння кращими зразками комунікативної діяльності [26, с. 276-277].

Погоджуємося із позицією Л. Руденко, що сьогодні феномен «комунікативна культура» перетворився з чинника, що забезпечує процес соціальної взаємодії, на один з визначальних чинників забезпечення соціальної стійкості та упорядкованості, оскільки така культура здатна забезпечувати стабілізуючий вплив на комунікативні процеси в суспільстві. Саме культурна наповненість переносить даний феномен на більш якісний, поліфункціональний рівень. Крім того, в умовах інформаційної цивілізації така культура набуває різних нюансів комунікативних процесів: з урахуванням мети – культура діалогу; на основі формування підґрунтя для спілкування – взаєморозуміння; як засіб регламентації міжособистісних відносин – культура ділового й повсякденного спілкування [28, с. 52-53].

Вважаємо за доцільне відмітити, що дослідники виокремлюють декілька різновидів мовленнєвої поведінки у процесі формування культури спілкування особистості, орієнтовані на використання у процесі спілкування літературної мови: 1) елітарний; 2) середньо-літературний; 3) літературно-розмовний; 4) фамільярно-розмовний, а також типи, що знаходяться за його межами: 1) народно-мовленнєвий; 2) просторічний; 3) арготичний (рис. 1.2) [38, с. 33].

Рис. 1.2. Різновиди мовленнєвої поведінки з позиції формування культури спілкування особистості (складено за даними [38, с. 33])

При цьому також вважається, що навіть співрозмовники в межах одного мовленнєвого типу можуть користуватися однією мовою по-різному, а носіям, що належать до різних типів, ще більш важче зрозуміти один одного. Тому

дослідники наголошують, що під час міжкультурної комунікації важливо виявити тип мовленнєвої особистості.

Формування цінностей культури спілкування у особистості, на думку дослідників, передбачає наступне:

- 1) оволодіння відповідним національно-історичним досвідом;
- 2) аналіз впливу релігійних і культурних цінностей на поведінку особистості;
- 3) з'ясування взаємовпливу комунікативної і загальнолюдської культур;
- 4) урахування важливості соціальної відповідальності родини, школи, оточення;
- 5) підтримка, дотримання та створення етичних принципів з широкого кола соціальних, побутових, організаційних ситуацій [38, с. 32].

М. Карандаш також звертає увагу на те, що в культурі спілкування людини наявна єдність духовної та поведінкової складових (рис. 1.3) [22, с. 134].

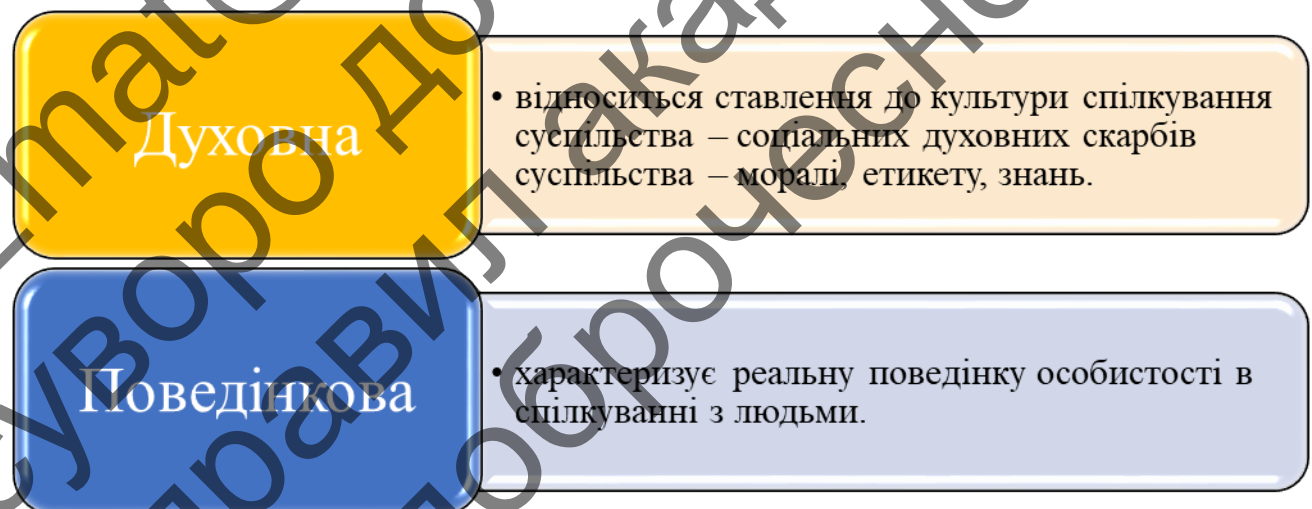

Рис. 1.3. Складові культури спілкування за М. Карандаш [22, с. 134]

Таким чином, здатність особистості грамотно спілкуватися, знаходити точки дотику, доходити до консенсусу визначає не тільки адаптаційні процеси, але й в майбутньому служить ефективним чинником її професійної реалізації. Дослідники у своїй більшості погоджуються, що культура спілкування особистості залежить не тільки від її особистісних якостей, зокрема,

комунікативних можливостей, але і від набутих нею компетентностей встановлювати контакти.

Звертаємо увагу також на те, що формування у особистості культури спілкування багато в чому залежить від такої психологічної властивості як самоставлення, що формується під впливом самооцінки та образу власного «Я». Ціла низка дослідників звертає увагу на те, що людина у процесі комунікації з оточуючими досить часто чекає від інших такої поведінки, як вона поводить сама. Відповідно, ефективність процесу комунікації багато в чому визначається очікуваннями від такої комунікації, які в значній мірі формуються під впливом самоставлення (А. Ангелова та О. Гуляєва [52], А. Качинська [54], Т. Партико [53] та ін.).

Зокрема А. Качинська наголошує, що ставлення особистості до себе та оточуючих формується в більшій мірі у її спілкуванні, в якому «частіше та стихійніше, ніж у спеціально організованій діяльності, складаються умови для особистісного вибору» [54, с. 105].

Саме по собі самоставлення особистості дослідники, здебільшого трактують як таке поняття, що комплексно відображає систему ставлень особистості до себе та є ключовим аспектом процесу формування й розвитку особистості, завдяки чому відбувається оцінювання та прийняття чи неприйняття власного «Я» [55].

Отже, самоставлення виступає одним із ключових чинників формування зв'язків особистості з оточуючим середовищем та іншими людьми, забезпечуючи її активне пристосування до оточуючих у процесі спілкування, що має бути ураховане нами під час даного дослідження.

У процесі теоретичного дослідження нами також з'ясовано, що культура спілкування особистості базується на розвитку низки її психічних властивостей, мовлення, спеціальних соціальних установок, особливостях мислення (зокрема, відкритість, гнучкість, нестандартність). Більш розвинута культура спілкування передбачає наявність у особистості таких якостей як багатий словниковий запас, емпатія, образність та правильність мовлення, а

також уміння виділяти головне з отриманої від співрозмовника інформації, уміння точно формулювати запитання, логічно вибудовувати висловлювання тощо.

Дослідники також погоджуються, що на розвиток культури спілкування у особистості позитивно впливає гуманітарна спрямованість її світогляду, пояснюючи це тим, що саме завдяки формуванню духовності й світоглядних установок у особистості удосконалюється комунікативна компетентність. Тому ще на етапі навчання та здобуття нових знань (школа, ЗВО) особистості варто акумулювати по максимуму потенціал гуманітарних дисциплін.

1.3. Особливості розвитку культури спілкування в мережі

Переходячи до теоретичного вивчення об'єкту даного дослідження (культура спілкування в мережі), відзначимо наявність такого феномену як культура інтернет-спілкування.

Культуру інтернет-спілкування дослідники трактують як складник загальної культури особистості, що характеризує рівень оволодіння нею в межах глобального комп'ютерного інтернет-середовища, технологіями та етичними нормами взаємного обміну інформацією в мережі, уміннями та навичками взаємодії з іншими користувачами мережі та використання їх у своїх цілях відповідно до власних ціннісних настанов та орієнтацій [1, с. 10; 34, с. 48 та ін.].

Культура інтернет-спілкування виступає інтегральним особистісним утворенням, уміле опанування та практичне використання якого дозволяють забезпечити безпечну реалізацію комунікативної діяльності особистості в сучасному цифровому просторі.

Поява в мережі Інтернет соціальних мереж та активного їх поширення як зручних комунікаційних засобів для обміну різноманітною інформацією обумовила стрімке збільшення кількості Інтернет-користувачів, у яких під впливом таких глобалізаційних трансформацій почали змінюватися

стереотипи їх світосприйняття та спосіб життя. З одного боку, такі перетворення принесли багато користі: світ глобального інформаційного пошуку став доступним будь-кому з доступом до Інтернет; у віртуальному просторі стерлися міждержавні кордони та відстані між людьми, що сформувало в мережі специфічну форму міжособистісної взаємодії.

Н. Грабар у цьому контексті зазначає, що віртуальна самопрезентація особистості у більшості випадків відрізняється від реальної, оскільки технічні можливості реалізації процесу комунікації в мережі дозволяють їй формувати свою ідентичність на власний розсуд (наприклад, змінювати своє ім'я, стать, вік, професію, соціальний статус, навіть фото), що неможливо змінювати в реальному спілкуванні [39, с. 84].

Подібної позиції дотримується також І. Козинець, зазначаючи, що особистість у процесі спілкування в мережі може ігнорувати правила спілкування, що призначені для реального світу, оскільки в мережі не потрібно, щоб її поведінка відповідала вимогам її статі, віку тощо. Особистість сама створює про себе враження за власним бажанням, одягаючи «маску», яка надає їй свободу презентації власного «Я» (Я буду в мережі таким, яким я бажаю бути) [40, с. 71].

В. Посохова також вказує, що в мережі можна легко змінювати вікові, соціальні, етнічні, гендерні, статусні параметри, які неможливо приховати та змінити в умовах реального простору. Тому спілкування з використанням соціальних мереж стає для особистості значно простішим, знімає напруження, позбавляє наявних стереотипів та дозволяє будувати діалог з оточуючими на власний розсуд та за своїм бажанням [41, с. 211].

Вказані дослідники також додають, що у мережі зникає багато бар'єрів спілкування. Наприклад, якщо в реальному житті особистість соромилася спілкуватися та налагоджувати контакти через свою зовнішність, вади мовлення чи сором'язливість, то у віртуальному середовищі, не беручи до уваги он-лайн відео-зв'язок, вона відчуває себе більш зручно та комфортно, оскільки немає обмежень щодо Я-образу та поведінки, характерних для

матеріального світу [39; 40].

У той же час, Н. Грабар звертає увагу, що, не дивлячись на такі переваги віртуального спілкування, які полегшують комунікації між людьми та позбавляють їх стереотипів, одним із бар'єрів віртуального спілкування є комунікативний, що являє собою психологічну перешкоду на шляху адекватного передавання інформації між учасниками комунікації [39, с. 83].

Поділяємо позицію Г. Остапенко, що для спілкування в мережі також важливо мати комунікативні вміння, які являють собою комплекс комунікативних дій особистості, заснованих на її теоретичній та практичній підготовленості до міжособистісного спілкування. Критеріями засвоєння цих умінь є вміння: висловлювати свої думки; розуміти та приймати інформацію; формувати віртуальні відносини; формувати індивідуальну тактику віртуального спілкування та стратегію віртуальної поведінки. При цьому також оперують поняттям «стиль віртуального спілкування», під яким розуміють особливості віртуального спілкування, які характеризують загальний підхід особистості до побудови взаємодії зі співрозмовником з використанням комп'ютера [42, с. 115].

В свою чергу, І. Козинець вказує, що такі віртуальні комунікативні вміння можуть бути охарактеризовані як уміння особистості оцінювати свого співрозмовника на основі складання його психологічного портрета, розуміти і приймати цифрову інформацію, вибудовувати віртуальні відносини, виробляти індивідуальну тактику, стратегію поведінки з віртуальним співрозмовником, реагувати на дії співрозмовника, вміння самопрезентації» [40, с. 72].

До вищенаведеного можна також додати, що спілкування в мережі є зручним та оперативним, порівняно з традиційними невіртуальними видами спілкування, через можливість швидко та надійно передавати повідомлення на великі відстані з використанням електронної пошти, чатів, форумів, сайтів.

Г. Остапенко виділяє характерні особливості комунікації, яка відбувається за допомогою комп'ютерних мереж, які наведено на рис. 1.4.

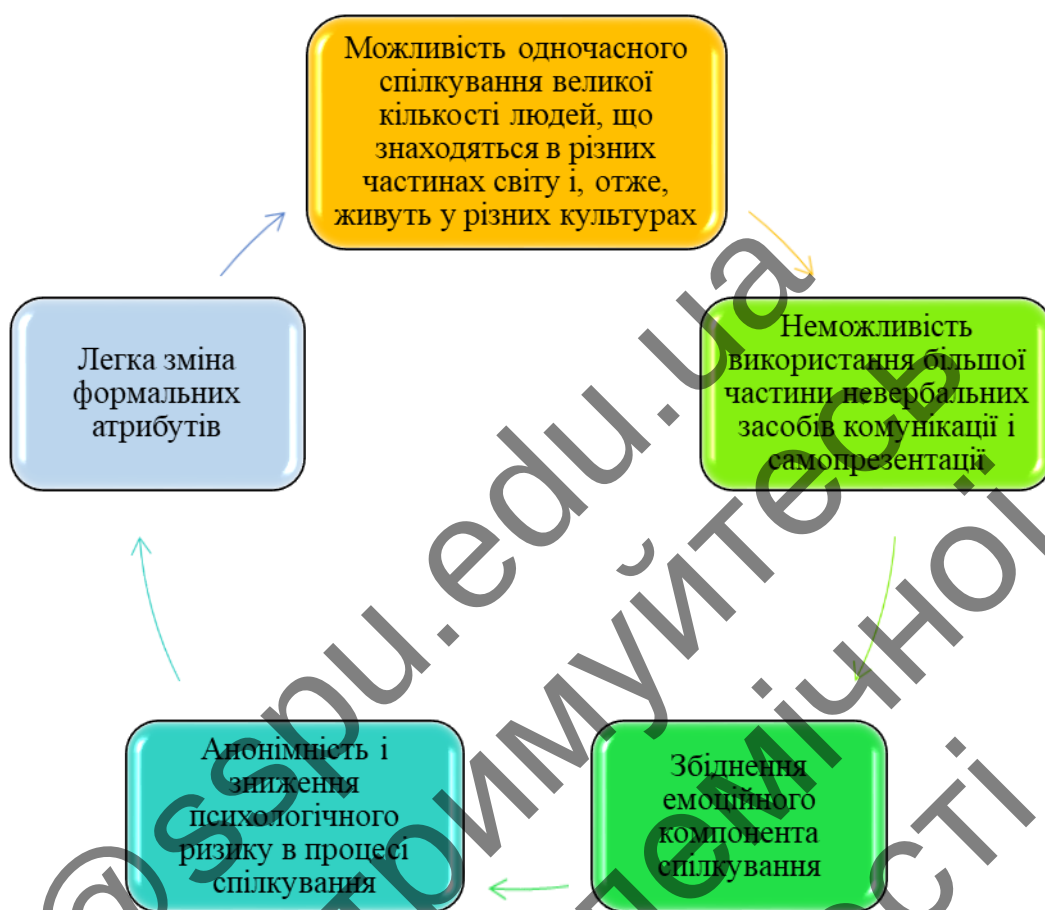

Рис. 1.4. Характерні особливості віртуальної комунікації за Г. Остапенко (складено за даними [42, с. 115])

Ці особливості зрештою приводять до формування нових способів та стилів взаємодії у мережі – виникнення так званого Інтернет-етикету.

Зміст повідомлення в мережі Інтернет стає результатом взаємодії творчого та ігрового процесів. А основне його завдання полягає в тому, щоб зуміти письмово передати опоненту по той бік екрану (мережі) емоції та міміку усного мовлення.

Дослідники також приділяють увагу виокремленню стилів мережного спілкування.

Так, В. Посохова такими стилями вважає наступні: домінантний, суперечливий, вражаючий, драматичний, уважний, достойний, дружній, відкритий, натхненний, заспокійливий, які охарактеризовані нами на рис. 1.5 [41, с. 212-213].

Близькі за змістом стилі спілкування в мережі наводять також

І. Козинець [40], А. Паливода та О. Гарматюк [43] та ін.

Усвідомлення користувачами вище наведених стилів дає змогу краще сприймати один одного, визначати головну мету спілкування свого співрозмовника за його поведінкою.

В. Посохова звертає увагу, що, обираючи для себе той чи інший стиль спілкування в мережі, користувачі значно спрощують собі комунікації, наповнюючи медіа-дискурс сурогатними емоційними реакціями (смайлами) або використовуючи для цього шаблонні графічні зображення, описуючи в дужках власні емоції. Функцію інтонації (підвищення тембру голосу) при цьому виконують так звані «капси» (великі літери, від англ. «Caps Lock»). Ті, хто постійно користуються певними соціальними Інтернет-сервісами, спілкуються з використанням характерних слів, символів, вітань, що утворюють своєрідну культуру спілкування – мережний етикет (нетикет). [41, с. 211–212].

Отже, в мережі використовуються специфічні стилі спілкування, при цьому кожен користувач не завжди стабільно користується лише одним властивим йому стилем, а може з часом або під впливом обставин змінювати його. Крім того, з різними співрозмовниками один і той же користувач мережі може використовувати різні стилі мережевого спілкування.

Культура спілкування в мережі є доволі гнучкою, оскільки Інтернет має безліч угруповань, що функціонують за власними мережевими законами. Проте саме стиль спілкування в мережі диктує набір певних правил культури спілкування. Деякі правила чітко прописуються, а деякі є неписаними, але обов'язковими для виконання; вони приймаються та дотримуються певною мережевою спільнотою. Недотримання (ігнорування) користувачем правил у процесі спілкування є найчастішим проявом захисної реакції у відповідь на побоювання бути неприйнятим мережевою спільнотою, або ж, навпаки, намаганням в такий спосіб привернути до себе увагу. Неприйняття правил спілкування відоме в мережі під назвами «флуд», «вайп», «флейм», «офтопик» та ін. А їх дотримання дає користувачам можливість відчувати значно більшу

спорідненість з незнайомими людьми, усвідомлювати власну причетність до групи однодумців [40, с. 73].

Домінантний	характеризується намаганням користувачів підвищити власний статус за рахунок заниження ролі інших. Користувачі з таким стилем іменуються на мережному сленгові «тролями» або «вампірами».
Суперечливий	характерним є бажання щось довести, інколи навіть в агресивний спосіб. Користувачі постійно сперечаються, побоюючись втратити власний статус навіть в ситуаціях, коли істина є цілком очевидною.
Вражаючий	характерним є бажання привернути до себе увагу. Говорячи про себе, вони вихваляються або скиглять, безперервно намагаються бути в центрі уваги, оскільки найбільше її потребують.
Драматичний	такий стиль обирають ті користувачі, що намагаються приховати свої справжні наміри, перебільшують інформацію з метою підсилення певної події, перебільшуючи її значущість.
Уважний	користувачі з цим стилем проявляють свою зацікавленість в інформації, що надходить від інших. Вони задають надто багато запитань натомість про себе майже нічого не говорять.
Достойний	характерний для користувачів, які переважно намагаються надати надійне, не викривлене повідомлення. Вони стримані у коментарях, не зосереджуються на певній тематичній спілкуються, щоб просто провести час, не «включаючись» повноцінно в розмову, підтримуючи її на суто формальному рівні та обмінюючись коментарями.
Дружній	обирають ті користувачі, що переважно демонструють партнерське ставлення до того, з ким спілкуються. Характерною для цього стилю є тенденція заохочення інших до процесу спілкування.
Відкритий	користувач з цим стилем прагне відкрито висловлювати власні думки, почуття, бажання, стриманий у власних висловлюваннях, має повагу та авторитет в певному середовищі користувачів, небагатослівний та прагне до відкритого партнерського спілкування.
Натхненний	користувачі з цим стилем намагаються емоційно збагатити повідомлення, додаючи до друкованого тексту мультимедійний контент.
Заспокійливий "психолог"	«психолог» виявляє в комунікації розуміння, співчуття, підтримку. Завжди готовий вислухати, допомогти.

Рис. 1.5. Стили мережевого спілкування за В. Посоховою (складено за даними [41, с. 212-213])

Не дивлячись на те, що спілкування в мережі розширює комунікативні можливості сучасної особистості, така форма міжособистісної взаємодії має й зворотній бік. Наприклад, коли людина, заховавшись за нік-неймом, починає порушувати культурні, етичні та естетичні межі такого спілкування [44, с. 98].

Перевагами спілкування в мережі, як зазначає О. Глушук, перш за все, є можливість висловлення своїх думок та спостереження за реакціями інших представників різних соціальних груп, що в певній мірі допомагає особистості подолати комунікативні бар'єри. Крім того, комунікація у віртуальному просторі сприяє звільненню від зовнішніх обмежень, що посилює відповідальність учасників інтернет-спілкування, які мають встановити самі для себе моральні й етичні рамки і дотримувати їх. Ще одним позитивним аспектом нового типу комунікації у віртуальному просторі є «можливість спілкуватися значної кількості людей, які проживають у різних кінцях світу і належать до різних культур, в один і той самий час. Відсутність можливості застосування значної кількості засобів невербальної комунікації, анонімність і послаблення емоційного компонента призводять до встановлення певних правил спілкування, що набувають відображення в нових формах та стилях комунікації» [46, с. 10].

Ще одна дослідниця культури спілкування в мережі, О. Кулик вказує, що стиль мовлення в ній є наближеним до розмовно-побутового та виокремлює наступні характерні особливості мережевого мовлення: сленг, суржик, жаргонізми, діалектизми, неологізми, просторічні слова, ненормативна лексика, що, на її думку, вказує на переважання «живої» мови на екрані. Також дослідниця виділяє такі засоби як: лінгвістичний (використання засобів мови), графічний (застосування графічних емоційно насичених смайлів), пунктуаційний (використання розділових знаків для передачі емоційно-експресивного аспекту), психологічний (вираження власної думки, ставлення до подій, обговорень у коментарях) [45].

Дослідниця Н. Акімова виокремлює три основні напрями функціонування мережі Інтернет як засобу обміну інформацією та

спілкування: 1) як медіа-простір; 2) як мова; 3) як специфічне співтовариство.

Характеристика цих напрямів більш наочно охарактеризована на рис. 1.6 [47, с. 12].

Рис. 1.6. Напрями функціонування мережі Інтернет як засобу обміну інформацією та спілкування за Н. Акімовою (складено за даними [47, с. 12])

На доданок до цього Н. Івахненко додає, що сучасний етап розвитку людства дозволяє говорити про ще один напрямок використання Інтернету – «Інтернет як фольклор» (відбувається взаємовплив Інтернету і фольклору). Таке спілкування в Інтернеті є «докладною фіксацією сучасної мови», де знайшли відображення закономірності, які притаманні мові загалом (рис. 1.7) [44, с. 97].

У цьому контексті Л. Дротянко наголошує на існуванні прямої залежності позитивних та негативних наслідків спілкування в мережі від рівня загальної культури її користувачів, у той час як технічні засоби виконують допоміжну роль у таких комунікативних процесах [48, с. 11].

Досить активними користувачами інтернет-мережі сьогодні виступає молодь, зокрема, старшокласники. В силу свого віку та здібностей до використання сучасних цифрових технологій вони проводять багато часу у віртуальному просторі, який просто «затягує» їх безліччю своєї інформації.

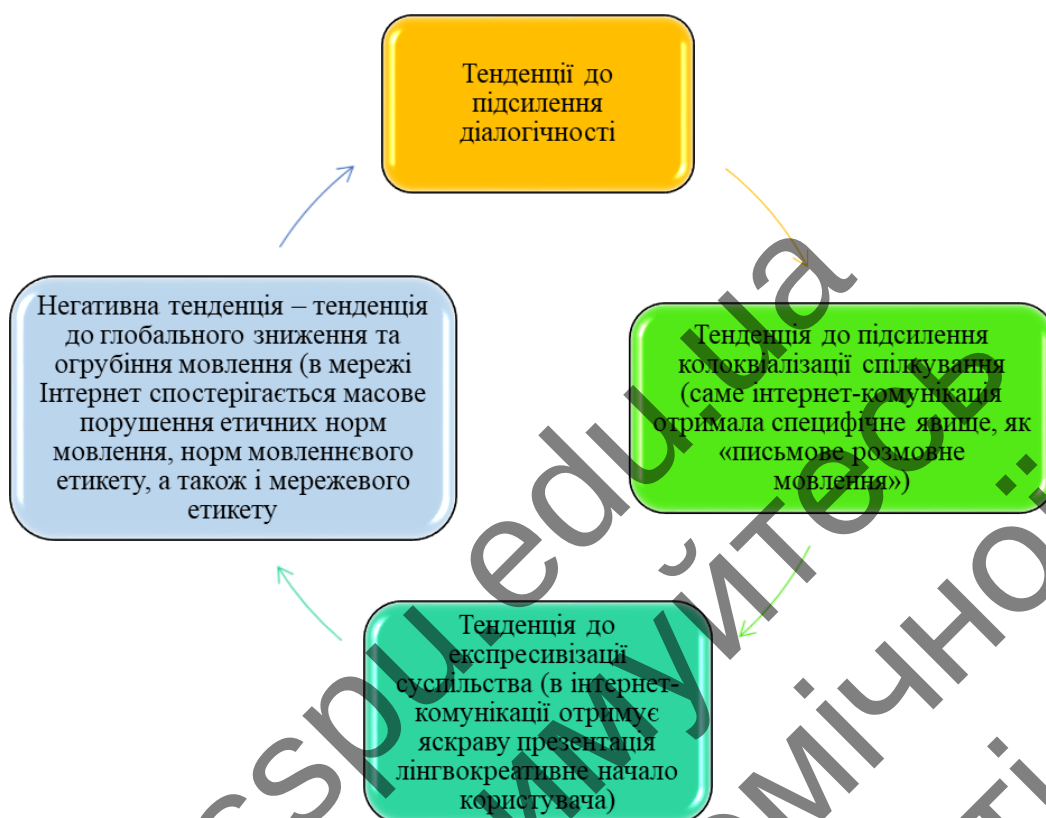

Рис. 1.7. Основні закономірності використання мови для спілкування в мережі за Н. Івахненко (складено за даними[44, с. 97])

З психологічної точки зору зростання інтернет-залежності пояснюється фахівцями особливості соціально-психологічного впливу віртуального середовища на людину. У члена суспільства з'являється більше можливостей для спілкування, самопрезентації та самореалізації, адже мережа «виперить все», що в неї завантажується. Р. Малиношевський у своєму дослідженні зазначає, що можна спостерігати певну колізію між переважно етичними особистісними моделями поведінки в інтернет-просторі та реальними явищами з негативною модальністю, що супутні інтернет-спілкуванню [10, с. 298].

Мережа Інтернет виступає досить специфічним оточенням для комунікування, яка привертає до себе досить пильну увагу сучасних дослідників, представляючи їм накопичення мовного масиву, що безперервно розвивається та має суттєвий вплив на життя суспільства загалом. Мережа Інтернет – в останні роки стала альтернативою реальності, в якій люди мають можливість знайомитися, зустрічатися, спілкуються, обговорюють нагальні

питання. Інтерактив дозволяє активним користувачам не лише здійснювати спостереження, але й брати постійну участь у нагромадженні інформаційного багажу.

Мовлення в мережі – це віддзеркалення власного «Я» користувача, а також один із чинників, за яким ми обираємо собі співрозмовника (окрім спільних інтересів). Як уже зазначалося раніше, мовлення в мережі носить в основному побутовий характер нерегламентованого інтернет-спілкування, яке використовується на форумах й чатах, у коментарях тощо, – це, переважно, умисно спотворена мова або ж просто безграмотна.

На наше переконання, мережеве спілкування отримало риси окремого стилю функціонування, а характерні властивості даного напрямку, способи мислення в процесі мовлення користувачів є таким, що створює даний варіант стилю. З-поміж необмеженої кількості даних, інтернет виступає потужним комунікаційним засобом (процес обговорення питань різного характеру, навчання, спілкування на різні теми, знайомства) та процесу організації (як наслідок, можуть формуватися віртуальні або реальні акції; флешмоби).

Функціонал мережі Інтернет обумовлює різні форми представлення даних в ньому: автономні монологічні сайти, що призначені для надання інформації, наприклад, газетні сайти, журнальні інтернет-сторінки, телевізійна програма, прогноз погоди онлайн, сторінка новин, до діалогічних чи інтерактивних, які спонукають людину до постійного обміну думками – тобто блоги, чати, форуми. Саме останні здатні стати складовою інформаційної сторінки, наприклад, форум на сайті «Простір знань», чи окремими веб-сторінками: «форум Львову», що перебувають у складі «Львівського порталу» [3, с. 217].

Ми можемо зробити висновок, що утворився сучасний тип мовної ідентичності – учасник інтернет-спільноти. Її основними ознаками виступають:

- можливість створити особисте «я» на базі лише засобів, та аналізуючи мовний матеріал співрозмовника, формувати індивідуальний

образ. На противагу від реального життя, тут потрібно значно більше зусиль через брак немовних засобів підтримки, з однієї сторони, а з іншого – це робить процес встановлення контакту простішим (варто згадати дитяче «я в будиночку»);

- можливість увійти в «коло своїх» попри статеві, вікові чи інші характеристики, хоча у звичній ситуації ідентифікація «свій/чужий» здійснюється на базі довготривалого комунікування. Спілкування в мережі Інтернет дозволяє порозумітися підлітку з доктором наук, якщо вони знайдуть подібні інтереси;

- можливість отримати реальний вплив на ситуацію у віртуальному світі, наприклад, коли розповсюджуються мему, провокації, скандальна інформація чи інформативний афоризм;

- багаторівневість – засоби «анонімності» дозволяють використовувати різні характерні особливості, застосовувати псевдоніми (відомі нам як «ніки»);

- незначна чисельність для вираження свого «Я», що зводиться лише до дотримання правил сайту або чату [4, с. 7].

Ю. Маковецька-Гудзь наводить результати соціологічного опитування з питань інтернет-мовлення старшокласників у процесі спілкування в соцмережах. Так, на українськомовних версіях відомих соціальних мереж (Twitter, Facebook) лише 7% користувачів залишають повідомлення (новини, статуси) українською мовою, «суржиком» спілкуються від 11% до 18% користувачів. З'ясовано, що майже 85% інформації російськомовна, і лише 14% україномовних відомостей [5].

Слід також відмітити, що в останній час дослідники все більше говорять про проникнення у інтернет-мережу специфічної термінології, професійного сленгу, що використовуються людьми під час повсякденного спілкування. Таке спілкування з усної форми переміщується в мережу. Комуніканти в мережі звертаються у своїх повідомленнях до таких скорочень й аббревіатур,

використання яких є характерним для всіх користувачів.

У дослідження В. Каптюрової [6] проаналізовані приклади слів, які відображають особливості міжособистісного спілкування в соціальних мережах: LMS (англ. «like my status»), PC4PC («Picture comment for picture comment»), LOL («laughing out loud»), OMG («oh, my God»), BFF («best friends forever») та ін.

У роботі вказаної дослідниці також проаналізовані зміни, що відбуваються на разі в інтерактивному мережевому мовленні серед сучасної молоді. Зокрема, авторка наголошує, що істотно зросло запозичення та використання слів з англійської мови: пост, інтерфейс, копірайтер, драйвер та ін. Крім того, наявні багато модифікацій відомих англійських слів. При цьому нові слова формуються на основі додавання українських афіксів до кореня англійського слова: «дрінкнути», «клікнути», «хакнути», «копіпаснути», «загутлити» та ін. Відбуваються також лексико-семантичні зміни значення слова без його зміни на морфемному рівні: сторінка (в Інтернеті), мило (е-мейл), мишка (комп'ютерна). Частіше комунікантами використовується комп'ютерний сленг і нецензурна лексика (наприклад, «юзер», «ламер», «корект» та ін.) [6].

Цікавим також є дослідження В. Каптюрової у спробі аналізу нею прикладів повідомлень користувачів мереж із вживанням комунікантами стилістично зниженої лексики (сленгу). Їх використання вона пояснює такими чинниками: 1) неоднорідний соціальний статус користувачів мережі; 2) анонімність спілкування, що створює сприятливі умови для зниження почуття відповідальності користувачів; 3) подальше поширення тенденції до демократизації мовлення [6].

Ми погоджуємося з висновками, зробленими В. Каптюровою в іншій її праці [7], де вона вказує на причини виникнення явища Інтернет-сленгу (рис. 1.8).

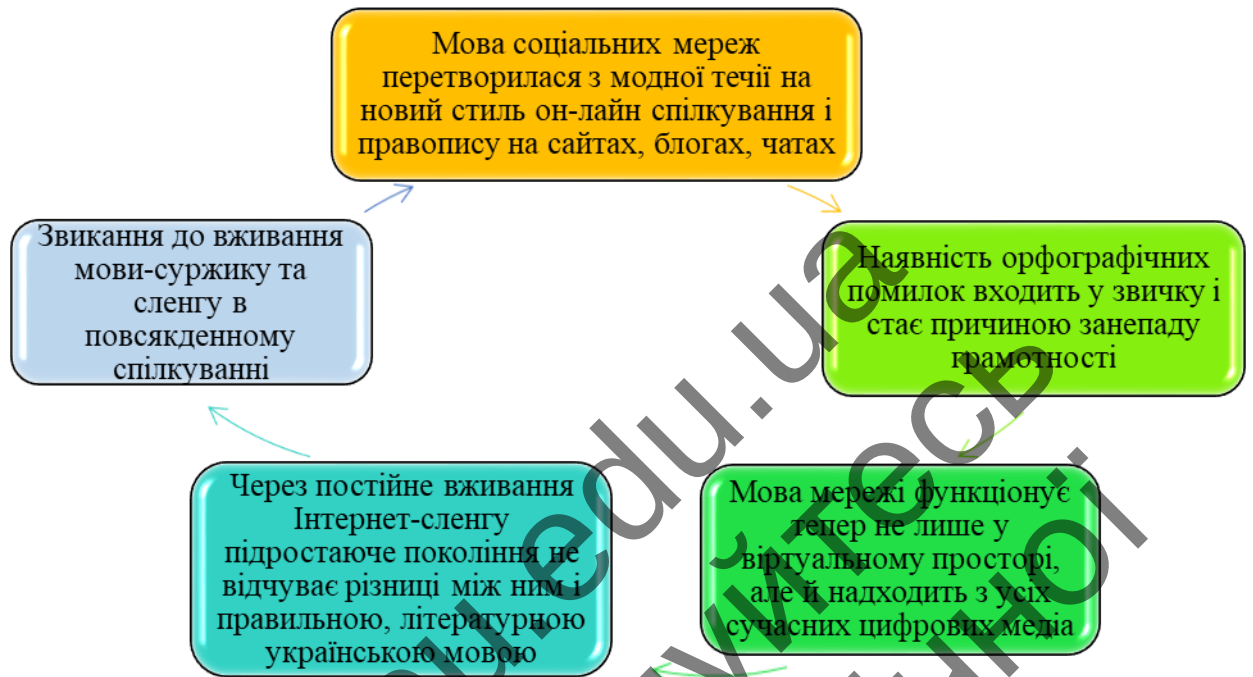

Рис. 1.8. Причини появи Інтернет-сленгу за В. Каптюровою [7]

Узагальнення результатів проведеного дослідження дає можливість окреслити шляхи вирішення розглянутих проблемних питань. Наприклад, розглянемо досвід створеної у соцмережі Facebook групи «Медіашкола професора Ганни Онкович» (рис. 1.9-1.10).

Рис. 1.9. Сторінка групи «Медіашкола професора Ганни Онкович» у соцмережі Facebook

Рис. 1.10. Сторінки групи «Медіашкола професора Ганни Онкович» у соцмережі Facebook

На сторінках цієї освітньої спільноти розміщено значну кількість науково-методичних, психолого-педагогічних та практико-орієнтованих матеріалів, анонси запланованих заходів та результати їх проведення, звітні фотодайджести, представлено для громадського обговорення проекти державних документів тощо. Коло учасників цієї групи охоплює майже всі регіони України і представляє різні сфери освітньої галузі – від наукової установи і громадської організації до дитячого дошкільного навчального закладу. Відбувається постійна комунікаційна дія між учасниками групи на сторінках у Facebook. Така дія спрямована на досягнення взаєморозуміння з метою координації професійної діяльності, мовлення, життєвої позиції та висловлювань щодо ціннісних орієнтацій. У процесі мережної комунікації між суб'єктами освітнього процесу відбувається обмін інформацією, виконуються різні дії з метою планування спільної діяльності. Це забезпечує взаємне стимулювання, контроль та взаємодопомогу в процесі розв'язання спільних проектів, а також сприяє більш ефективному їх виконанню. Використання соціальних мереж як комунікаційного майданчика дозволяє організувати навчальну діяльність не тільки учнів, а й учителів.

Як зазначають дослідники Н. шульська та Н. Матвійчук в роботі [8], що методично обґрунтоване та цілеспрямоване використання у навчальному

процесі мережних сервісів має потужний потенціал для навчання та самовдосконалення учнів та підвищення ІК компетентності вчителя.

Застосування різних сервісів мережних технологій як сучасного освітнього інструментарію сприяє підвищенню якості навчального процесу, формуванню медіаінформаційної грамотності та ІК компетентності суб'єктів освітньої діяльності, що дозволяє швидко реагувати на нові вимоги інформаційного суспільства [9].

Особливо актуалізувалась проблематика безпечності спілкування та боротьби з дезінформацією в сучасних умовах російсько-українського військового протистояння. В мережі з боку країни-агресора з'явився цілий потік пропагандистської та недостовірної інформації, який молоде покоління в силу відсутності сформованого власного світосприйняття поглинає у великих обсягах, не завжди розуміючи справжній зміст такої інформації та приховані проблеми її усвідомлення та подальшого розповсюдження.

У цьому контексті сучасні фахівці починають вести активні дискусії з приводу так званої «ризикованої поведінки в мережі», яку, здебільшого, характеризують як тип поведінки, що характеризується необдуманими та нерозсудливими діями під час спілкування у Інтернет-мережі, внаслідок необізнаності чи недостатньої поінформованості відносно комунікативних ризиків, в результаті яких є ймовірність порушення фізичного та (або) психологічного здоров'я чи інших небезпек, як для самого користувача Інтернетом так і для його оточення [10, с. 101]. Використання у наукових дослідженнях зазначеного поняття дозволяє дещо звужити предметне поле вивчення особливостей інтернет-спілкування старшокласників і аналізувати його з конкретної позиції – культури інтернет-спілкування.

Вважаємо, що у цьому контексті подальші дослідження доцільно проводити у наступних напрямках:

- вивчення психологічних особливостей сприйняття та оцінювання на предмет об'єктивності старшокласниками інформації в інтернет-мережі;
- вивчення можливостей педагогічного впливу на особистість

старшокласника у напрямку формування у нього навичок безпечного спілкування в мережі та запобігання дезінформації;

- вивчення ролі батьків у забезпеченні виховних заходів щодо формування безпечної культури спілкування дітей в мережі.

Таким чином, можемо констатувати, що інтернет-середовище сьогодні поступово стає універсальним комунікативним та культурним середовищем, де завдяки мережевим комунікаціям спілкування набуває нової якості. При цьому в мережі формується особлива культура спілкування, більш детальне вивчення якої дозволить визначити можливості та перспективи успішної соціалізації та соціальної комунікації особистості у віртуальному просторі.

Висновки до розділу 1

Вивчення теоретичних засад розвитку культури спілкування в мережі дозволило зробити низку важливих висновків.

З'ясовано, що культура спілкування, здебільшого розглядається дослідниками як сукупність засобів спілкування та наявних для цього спілкування відповідних знань, умінь, навичок у напрямку ефективної взаємодії з оточуючими задля забезпечення бажаних результатів, які передбачалися метою такого спілкування.

Установлено, що культура спілкування не дається людині від природи, як деякі психологічні якості особистості, а має формуватися протягом життя у відповідному комунікаційному середовищі. Тому це питання потребує особливої уваги, оскільки важливо визначити можливості та умови розвитку культури спілкування у особистості.

Джерелами формування такої культури у особистості виступає, насамперед, власний стихійний досвід спілкування, збагачення теоретичними знаннями, а також формування здатності до співпереживання та вправління в такій поведінці, яка б не принижувала гідності інших людей. Для забезпечення успішного спілкування, на думку фахівців, важливими є три наступні

чинники: надійність того, хто говорить; зрозумілість його повідомлень; урахування зворотних зв'язків щодо того, наскільки правильно його зрозуміли.

У процесі теоретичного дослідження нами також з'ясовано, що культура спілкування особистості базується на розвитку низки її психічних властивостей, мовлення, спеціальних соціальних установок, особливостях мислення (зокрема, відкритість, гнучкість, нестандартність). Більш розвинута культура спілкування передбачає наявність у особистості таких якостей як емпатія, багатий словниковий запас, образність та правильність мовлення, а також уміння виділяти головне з отриманої від співрозмовника інформації, уміння точно формулювати запитання, логічно вибудовувати висловлювання тощо.

Визначено, що культуру інтернет-спілкування дослідники трактують як складник загальної культури особистості, що характеризує рівень оволодіння нею в межах глобального комп'ютерного інтернет-середовища, технологіями та етичними нормами взаємного обміну інформацією в мережі, уміннями та навичками взаємодії з іншими користувачами мережі та використання їх у своїх цілях відповідно до власних ціннісних настанов та орієнтацій.

Дослідники також приділяють увагу виокремленню стилів мережного спілкування. Такими стилями вважаються наступні: домінантний, суперечливий, вражаючий, драматичний, уважний, достойний, дружній, відкритий, натхненний, заспокійливий. Обираючи для себе той чи інший стиль, користувачі мережі значно спрощують собі комунікації, наповнюючи медіа-дискурс сурогатними емоційними реакціями (смайлами) або використовуючи для цього шаблонні графічні зображення, описуючи в дужках власні емоції.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ В МЕРЕЖІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

2.1. Обґрунтування методичного інструментарію проведення дослідження

Оскільки мета дослідження передбачає визначення характеру та рівнів розвитку культури спілкування в мережі учнів старших класів, нами було використано низку методик, що підходять для оцінки даного психологічно-педагогічного феномену.

В якості критеріїв дослідження приймаємо наступні:

- рівень комунікативної установки на спілкування в мережі;
- рівень комунікативної толерантності при спілкуванні в мережі;
- рівень емоційної налаштованості на спілкування в мережі;
- рівень самоствердження особистості у процесі формування культури спілкування в мережі;
- рівень інтернет-залежності.

Обґрунтування критеріїв обумовлено наступними причинами.

По-перше, дослідження *рівня комунікативної установки на спілкування в мережі* дозволить нам визначити готовність учнів старших класів реагувати на ті чи інші якості опонентів по взаємодії в мережі. Такі установки у особистості, зазвичай, формуються за допомогою уже наявного у неї досвіду спілкування, оцінками та переживаннями їх сутності, поглядами на предмет спілкування та поведінкою у процесі спілкування.

Даний критерій був відібраний нами, щоб визначити саме установки старшокласників на спілкування. Оскільки сама по собі установка – це готовність та схильність суб'єкта до певних майбутніх цілеспрямованих дій чи сприйняття майбутніх подій, то нам було корисно дізнатися саме такі комунікативні установки щодо схильності спілкуватися в мережі у учнів

старших класів. Мова йде саме про готовність спілкуватися в мережі. При цьому установка має досить важливе функціональне значення для комуніканта: цей стан готовності дозволяє більш ефективно виконувати відповідні дії, спрямовані на налагодження комунікацій, що, на нашу думку, є актуальним в межах даного дослідження.

По-друге, вважаємо за важливе оцінити **рівень комунікативної толерантності при спілкуванні в мережі**. Толерантність з психологічної точки зору – це ціннісна й поведінкова складова особистості. Вона характеризує особистість не тільки з позиції поваги до інших і визнання рівності прав, але й з позиції відмови особистості від примусового й гнітючого домінування. Комунікативна толерантність – це характеристика ставлення особистості до інших людей, яка характеризує ступінь спокійного сприйняття нею неприємних або неприйнятних, на її думку, психічних станів, якостей і вчинків партнерів по взаємодії, а також відсутність власного негативного та агресивного ставлення до опонента, яке може образити останнього. Оскільки в теоретичній частині даного дослідження було встановлено, що одним із стилів спілкування в мережі є домінування, то нам важливо було установити, наскільки усні старших класів не піддаються впливу цієї пагубної звички домінувати та образити своїх опонентів по спілкуванню, а є більш толерантними та вихованими.

По-третє, нами пропонуємо визначати **рівень емоційної налаштованості на спілкування в мережі**. Оскільки емоції відіграють провідну роль у нашому житті, то важливо оцінити їх вплив на характер спілкування учнів старших класів в мережі. З теоретичних засад психологічної науки нам відомо, що в одних випадках емоції можуть допомагати налагоджувати контакти, а в інших – навпаки, заважати нормальній комунікації. При цьому дослідники часто відмічають, що люди не вмотивовані контактувати, коли відчують емоційні перешкоди при встановленні комунікаційної взаємодії. Саме цей аспект впливу емоцій на комунікації в мережі вважаємо також важливим для проведення даного дослідження, тому

його також було відібрано в якості одного з критеріїв.

По-четверте, важливим показником комунікативності учнів старших класів при спілкуванні в мережі вважаємо також *рівень самоставлення особистості у процесі формування культури спілкування в мережі*. Це пов'язано з тим, що процес спілкування проходить онлайн. У теоретичній частині даного дослідження нами також було з'ясовано, що в мережі люди можуть не бути тими, ким вони є насправді (вдягати маски). Тому, на нашу думку, важливо дослідити рівень комунікативності з позиції культури спілкування в мережі в таких штучних образах.

По-п'яте, проведення значного часу в мережі, зловживання комп'ютерними іграми може викликати інтернет-залежність та перетворювати людей на «мережоманів», «ігроманів», відриваючи їх від реального життя та реального спілкування. Тому нам важливо було також оцінити рівень «занурення» старшокласників у мережу, для чого було запропоновано використати критерій *рівень інтернет-залежності*.

Зазначимо, що перші три критерії уже тривалий час науковці оцінюють за допомогою широкого спектру методик В. Бойко. На даний час всі методики В. Бойко переведені вітчизняними фахівцями на українську мову та рекомендовані для використання як якісні та дієві методики. Зокрема, україномовні варіанти методик містяться в методичному посібнику А. Шевенко [49]. Тому в межах даного дослідження нами також використано українські переклади даних методик. Таким чином, методичний інструментарій для проведення дослідження представлено нами в табл. 2.1.

Таблиця 2.1.

Методичний інструментарій для проведення дослідження рівнів розвитку культури спілкування в мережі учнів старших класів

Критерій оцінювання	Методика оцінювання
Рівень комунікативної установки на спілкування в мережі	Методика «Діагностика комунікативної установки» (за В. Бойком)
Рівень комунікативної толерантності при спілкуванні в мережі	Методика «Діагностика комунікативної толерантності» (за В. Бойком)
Рівень емоційної налаштованості на спілкування в мережі	Методика «Діагностика перешкод у встановленні емоційних контактів» (за В. Бойком)
Рівень самоставлення особистості у процесі формування культури спілкування в мережі	Методика самоставлення В. Століна-С. Пантелєєва
Рівень інтернет-залежності	Тест на інтернет-залежність Кімберлі Янг

Отже, нами здійснений відбір відповідних методик для оцінювання рівня сформованості у старшокласників наведених вище критеріїв. Зазначимо, що всі методики є загальновідомими та їх можна знайти у вільному доступі в мережі Інтернет.

2.2. Організація проведення дослідження

Метою дослідження є діагностика рівнів сформованості культури спілкування у мережі учнів старших класів та розробка рекомендацій з її покращення.

Завданнями (основними етапами) організації та проведення дослідження в частині даної діагностики виступають наступні:

- обґрунтувати критерії визначення рівнів розвитку культури спілкування в мережі учнів старших класів (див. підр. 2.1);
- підібрати методичний інструментарій дослідження рівнів розвитку культури спілкування в мережі учнів старших класів (див. підр. 2.1);
- сформувати вибірку для проведення емпіричного дослідження рівнів

розвитку культури спілкування в мережі учнів старших класів;

- провести емпіричне дослідження за обраними методиками та обробити результати (див. підр. 2.3);
- сформулювати висновки на основі отриманих результатів опитування у ході дослідження (див. підр. 2.3);
- надати рекомендації з покращення культури спілкування в мережі учнів старших класів (див. підр. 2.4).

Вибірка для проведення дослідження. Психолого-педагогічне дослідження здійснено в умовах Краснопільського ліцею № 1. Для дослідження обрано 60 учнів, що навчаються у 9-11 класах: 20 учнів – з 9 класу, 20 учнів – з 10 класу та 20 учнів – з 11 класу.

Метод проведення дослідження. Опитування за методиками було проведене в *онлайн-режимі* з використанням гугл-форм для опитування.

Методичний інструментарій проведення дослідження. Дослідження проведене з використанням наступного методичного інструментарію:

- для оцінювання критерію комунікативної установки на спілкування в мережі – Методика «Діагностика комунікативної установки» (за В. Бойком) [56];
- для оцінювання критерію комунікативної толерантності при спілкуванні в мережі – Методика «Діагностика комунікативної толерантності» (за В. Бойком) [57];
- для оцінювання критерію емоційної налаштованості на спілкування в мережі – Методика «Діагностика перешкод у встановленні емоційних контактів» (за В. Бойком) [58];
- для оцінювання критерію самоставлення особистості у процесі формування культури спілкування в мережі – Методика самоставлення В. Століна-С. Пантелєєва [59];
- для оцінювання критерію інтернет-залежності – Тест на інтернет-залежність Кімберлі Янг [60].

Результати дослідження та їх психолого-педагогічна інтерпретація

представлені в наступному підрозділі даної роботи.

2.3. Аналіз результатів дослідження

Критерій комунікативної установки на спілкування в мережі –
Методика «Діагностика комунікативної установки» (за В. Бойком).

Тест містить 25 тверджень, на які опитуваний має поставити знаки «+» (якщо опитуваний згоден з даним твердженням) або «-» (якщо опитуваний не згоден з даним твердженням).

Оцінювання результатів опитування здійснюється у розрізі 5 типів установок по відношенню до людей:

1. *Замаскована жорстокість по відношенню до людей, що проявляється у судженнях про них (ЗЖЛ)*. Про наявність у особистості даної характеристики свідчать такі варіанти відповідей: 1 – так (ставиться 3 бали); 6 – так (3 бали); 11 – так (7 балів); 16 – ні (3 бали); 21 – ні (4 бали). Максимальна кількість балів – 20. Чим більше отриманих балів, тим більш присутня завуальована жорстокість по відношенню до людей.

2. *Відкрита жорстокість по відношенню до людей (ВЖЛ)*. Це відповіді на питання: 2 – так (9 балів); 7 – так (8 балів); 12 – так (10 балів); 17 – так (10 балів); 22 – так (8 балів). Максимальна кількість балів – 45. Чим більше набрано балів, тим більш присутня дана риса.

3. *Обґрунтований негативізм у судженнях про людей (ОНЛ)*. Проявляється в об'єктивно обумовлених негативних висновках про окремі типи людей та певні сторони взаємодії. Це відповіді на питання: 3 – так (1 бал); 13 – ні (1 бал); 18 – так (1 бал); 23 – так (1 бал). Максимальна кількість балів – 5.

4. *Схильність робити необґрунтовані узагальнення негативних фактів в сфері взаємини з партнерами та в спостереженнях за соціальною дійсністю (УНФ)*. Це відповіді на питання: 4 – так (2 бали); 9 – так (2 бали); 14 – так (2 бали); 19 – так (2 бали); 24 – так (2 бали). Максимальна кількість балів – 10.

5. *Негативний особистий досвід спілкування з оточуючими (НДС).*
Вказує, якою мірою вам пощастило в житті на найближче коло знайомих і партнерів по спільній діяльності. Це відповіді на питання: 5 – так (5 балів); 10 – так (5 балів); 15 – так (5 балів); 20 – так (4 бали); 25 – так (1 бал). Максимальна кількість балів – 20.

За всіма шкалами максимально можна набрати 100 балів.

Результати опитування для зручності заносяться в бланк, показаний на рис. 2.1.

Бланк відповідей

1	2	3	4	5
6	7	8	9	10
11	12	13	14	15
16	17	18	19	20
21	22	23	24	25
1. ЗЖЛ Σ	2. ВЖЛ Σ	3. ОНЛ Σ	4. УНФ Σ	5. НДС Σ

Рис. 2.1. Бланк відповідей для отримання результатів за методикою «Діагностика комунікативної установки» (за В. Бойком) [49, с. 131]

Результати опитування старшокласників досліджуваної вибірки приведені в табл. 2.2.

Таблиця 2.2.

Результати діагностики старшокласників за критерієм комунікативної установки на спілкування в мережі

Установки	Вікові групи					
	9 клас		10 клас		11 клас	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
1. Замаскована жорстокість по відношенню до людей, що проявляється у судженнях про них (ЗЖЛ).	3	15	3	15	5	25
2. Відкрита жорстокість	2	10	4	20	4	20

по відношенню до людей (ВЖЛ).						
3. Обґрунтований негативізм у судженнях про людей (ОНЛ).	3	15	4	20	3	15
4. Схильність робити необґрунтовані узагальнення негативних фактів в сфері взаємини з партнерами та в спостереженнях за соціальною дійсністю (УНФ).	8	40	7	35	6	30
5. Негативний особистий досвід спілкування з оточуючими (НДС).	4	20	2	10	2	10
Разом	20	100	20	100	20	100

З отриманих даних видно, що принципових відмінностей у формуванні комунікативних установок старшокласників різних класів не виявлено. При цьому можемо відмітити, що у учнів всіх вікових груп в тій чи іншій мірі переважає схильність робити необґрунтовані узагальнення негативних фактів у сфері взаємин з опонентами та у спостереженні за ними. Проте з віком ця схильність зменшується (з 40% у 9 класі до 30% у 11 класі). Також відмічаємо, що з віком зростає частка осіб із замаскованою жорстокістю, що проявляється у судженнях про опонентів (з 15% у 9 класі до 25% у 11 класі), а також відкрита жорстокість (з 10% у 9 класі до 20% у 11 класі). Також зменшується негативний особистий досвід спілкування з оточуючими (з 20% у 9 класі до 10% у 11 класі).

Узагальнені результати опитування в цілому по всім старшокласникам наведені в табл. 2.3 та на рис. 2.2.

Таблиця 2.3.

**Зведені результати діагностики старшокласників за критерієм
комунікативної установки на спілкування в мережі**

Установки	осіб	%а
1. Замаскована жорстокість по відношенню до людей, що проявляється у судженнях про них (ЗЖЛ).	11	18
2. Відкрита жорстокість по відношенню до людей (ВЖЛ).	10	17
3. Обґрунтований негативізм у судженнях про людей (ОНЛ).	10	17
4. Схильність робити необґрунтовані узагальнення негативних фактів в сфері взаємини з партнерами та в спостереженнях за соціальною дійсністю (УНФ).	21	35
5. Негативний особистий досвід спілкування з оточуючими (НДС).	8	13
Разом	20	100

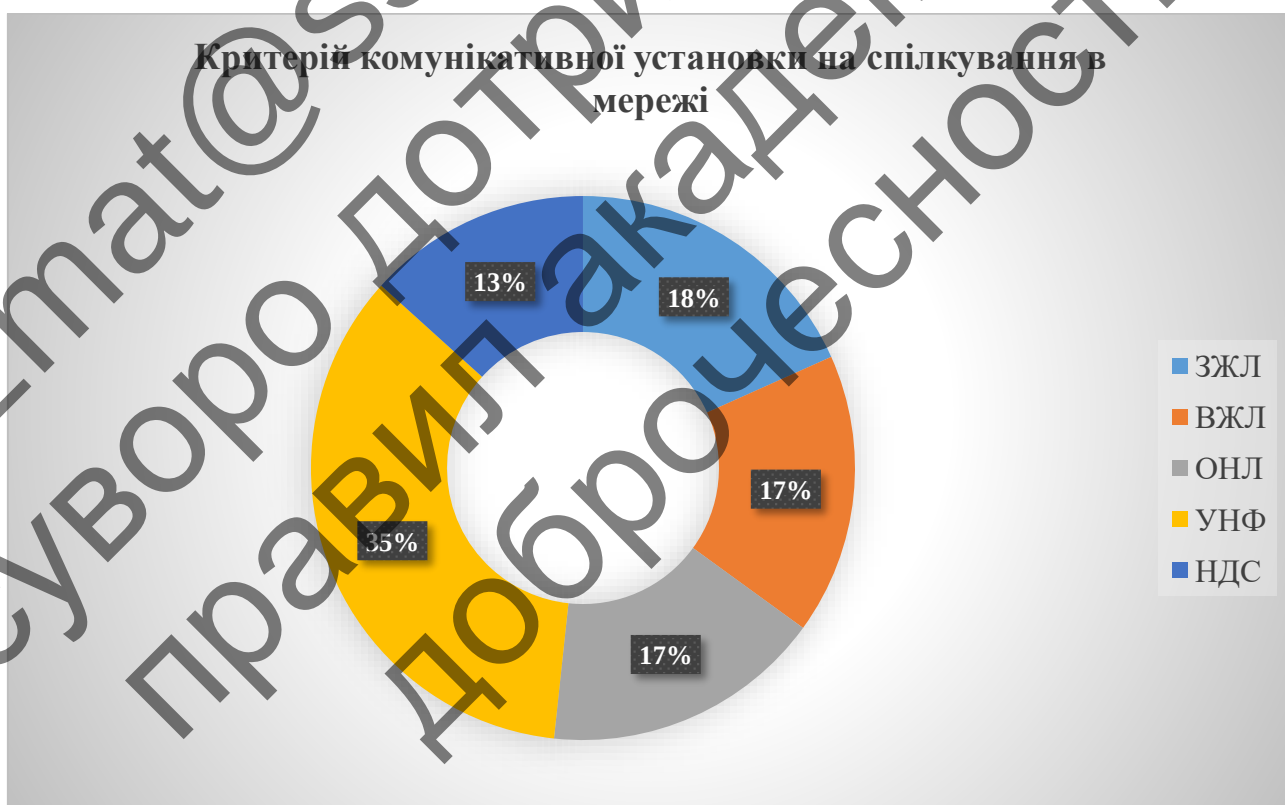

Рис. 2.2. Зведені результати діагностики старшокласників за критерієм комунікативної установки на спілкування в мережі

Отже, 18% опитаних учнів старших класів проявляють замасковану жорстокість по відношенню до опонентів, що проявляється в судженнях про

них, 17% демонструють комунікативну установку відкритої жорстокості, також 17% воліють демонструють установку обґрунтованого негативізму у судженнях про людей, 13% мають установку негативного особистісного досвіду спілкування з оточуючими, а найбільша частка опитаних (35%) демонструють схильність до необґрунтованих узагальнень негативних фактів у взаємодії з опонентами та у спостереженні за ними.

Критерій комунікативної толерантності при спілкуванні в мережі

– Методика «Діагностика комунікативної толерантності» (за В. Бойко).

Зміст методики наведено у методичному посібнику А. Шевенко [49, с. 137].

Опитуваному надається можливість зробити екскурс у різноманіття людських відносин. З цією метою пропонується оцінити себе в дев'ятьох запропонованих нескладних ситуаціях взаємодії з іншими людьми. При відповіді важлива перша реакція, тому відповідати потрібно без довгих міркувань, не пропускаючи питання. При цьому опитуваний оцінює запропоновані ситуації відповідною кількістю балів:

- 1 бал – зовсім невірно;
- 2 бали – вірно до деякої міри (несильно);
- 3 бали – вірно значною мірою (значно);
4. бали – вірно найвищою мірою (дуже сильно).

По закінченню тестування підраховується загальна сума балів, отриманих по всіх ознаках, і робиться висновок: чим більше балів, тим нижче рівень комунікативної толерантності.

Максимальне число балів, які можна отримати – 135, свідчить про абсолютну нетерпимість до оточуючих, що навряд чи можливо для нормальної особистості.

Точно так само неймовірно одержати 0 балів – свідчення терпимості до всіх у всіх ситуаціях.

Методика пропонує звертати увагу на те, по яким з 9 запропонованих поведінкових ознак у опитуваного є високі сумарні оцінки (тут можливий

інтервал від 0 до 15 балів). Чим більше балів по конкретній ознаці, тим менш опитуваний терпимий до людей у даному аспекті відносин з ними і навпаки, чим менші оцінки по тій чи іншій ознаці, тим вища толерантність по даному аспекту відносин.

Для отримання більш наочних результатів ми розбили шкалу в 0-135 балів на три рівні комунікативної толерантності (по загальній кількості балів) та шкалу в 0-15 балів (по кожній поведінковій ситуації). Відповідно, шкали оцінювання рівнів комунікативної толерантності набули вигляду, представленого в табл. 2.4.

Таблиця 2.4.

**Шкала інтерпретації кількості балів, що визначають рівень
комунікативної толерантності за методикою В. Бойко, балів**

Поведінкові ознаки	Високий рівень толерантності	Середній рівень толерантності	Низький рівень толерантності
Здатність приймати (не приймати) індивідуальність інших людей	0-5	6-10	11-15
Тенденція оцінювати людей, виходячи з власного «Я»	0-5	6-10	11-15
Міра категоричності або незмінності вашої оцінки на адресу оточуючих	0-5	6-10	11-15
Міра уміння приховати або згладити неприємні враження при зіткненні з некомунікабельними якостями людей	0-5	6-10	11-15
Схильність переробляти та перевиховувати інших людей	0-5	6-10	11-15
Схильність підганяти людей під себе, робити їх зручними	0-5	6-10	11-15
Адаптаційні здібності у взаємодії з людьми	0-5	6-10	11-15
Разом по комунікативній толерантності	0-45	46-90	91-135

Результати опитування старшокласників наведені в табл. 2.5 та на рис.

2.3.

Таблиця 2.5.

**Зведені результати діагностики старшокласників за критерієм
комунікативної толерантності на спілкування в мережі**

Поведінкові ознаки	Високий рівень толерантності		Середній рівень толерантності		Низький рівень толерантності	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%
Здатність приймати (не приймати) індивідуальність інших людей	6	10	26	43	28	47
Тенденція оцінювати людей, виходячи з власного «Я»	16	27	24	40	10	17
Міра категоричності або незмінності вашої оцінки на адресу оточуючих	12	20	22	38	36	60
Міра уміння приховати або згладити неприємні враження при зіткненні з некоммунікбельними якостями людей	14	23	36	60	10	17
Схильність переробляти та перевиховувати інших людей	17	28	27	45	16	27
Схильність підганяти людей під себе, робити їх зручними	16	27	21	35	23	38
Адаптаційні здібності у взаємодії з людьми	28	47	23	38	9	15
Разом по комунікативній толерантності	15	26	26	43	19	31

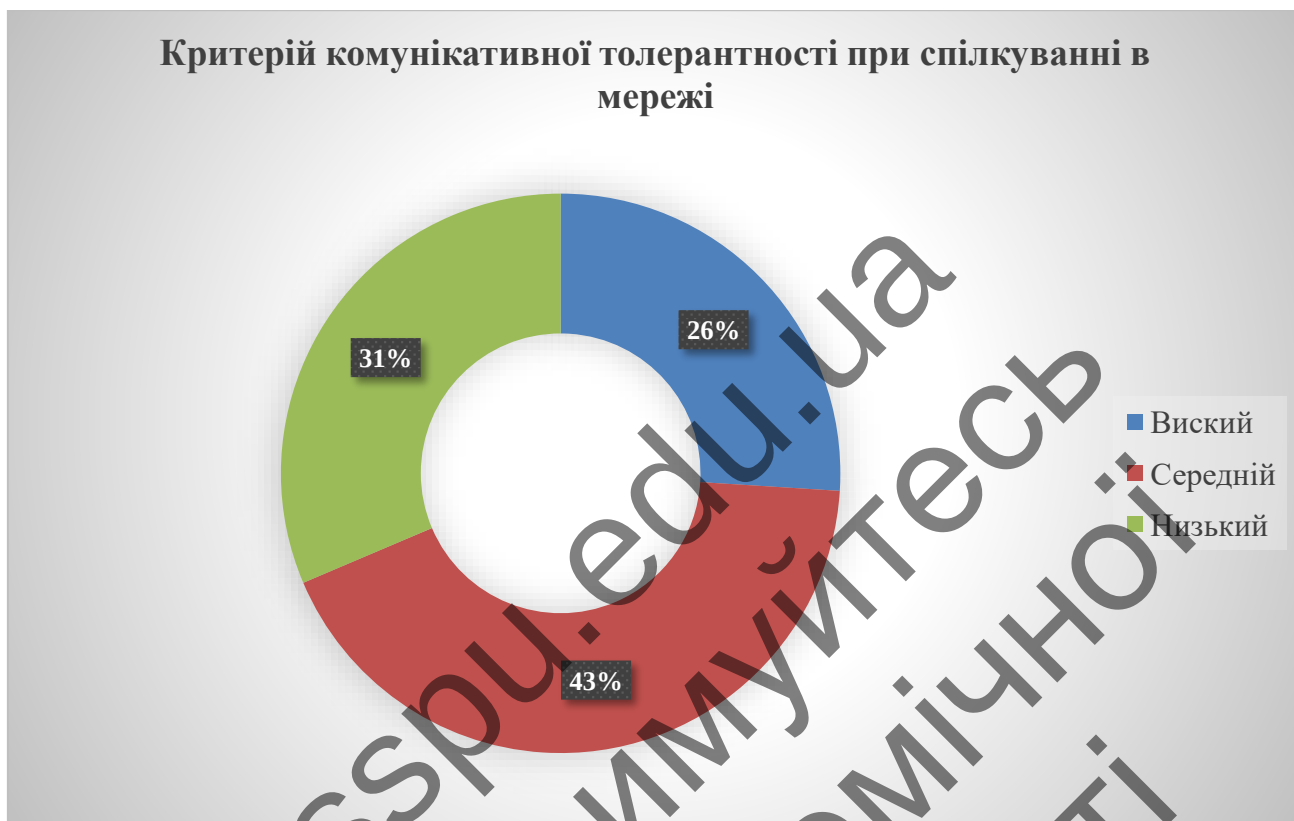

Рис. 2.3. Зведені результати діагностики старшокласників за критерієм комунікативної толерантності на спілкування в мережі

З отриманих результатів видно, що 26% опитаних старшокласників мають високий рівень комунікативної толерантності, тому можуть впевнено та без комунікативних проблем спілкуватися в мережі, не викликати обурення опонентів та не провокувати конфлікти. При цьому рівень їх терпимості до опонентів дещо завищений, що може дозволяти останнім домінувати над учнями, нав'язувати їм свою думку тощо.

Найбільш оптимальним з точки зору психології є середній рівень комунікативної толерантності, який діагностовано у 43% опитаних старшокласників, тобто практично у половини учнів.

Низький рівень комунікативної толерантності мають за результатами опитування 31% учнів. При спілкуванні в мережі це може свідчити про їх невихованість по відношенню до опонентів, здатність образити, принизити або виказати інші негативні емоції.

В частині окремих поведінкових ознак превалювання високого рівня комунікативної толерантності (високої терпимості) старшокласники показали

у розрізі адаптаційних здібностей у взаємодії з людьми (47%), що по суті властиве людям молодого покоління. При цьому низький рівень толерантності вони продемонстрували у розрізі схильності підганяти людей під себе, робити їх зручними (38,3%), що також властиве для молодих людей.

Критерій емоційної налаштованості на спілкування в мережі – Методика «Діагностика перешкод у встановленні емоційних контактів» (за В. Бойко) [49, с. 141].

У опитувальнику подано 25 суджень, на які потрібно дати відповідь «так» чи «ні». Максимально особистість може набрати 25 балів. Чим більше балів, тим очевидніші у неї емоційні проблеми у повсякденному спілкуванні. Однак, якщо набрано дуже мало балів (0-2), то це свідчить або про нещирість у своїх відповідях, або про те, що людина надто погано знає себе.

Якщо людина набрала не більше 5 балів, то емоції, зазвичай, не заважають їй спілкуватися з іншими; 6-8 балів – у неї є деякі емоційні проблеми у повсякденному спілкуванні; 9-12 балів – свідчення того, що її «щоденні» емоції певною мірою ускладнюють взаємодію з людьми; 13 і більше балів – емоції шкодять встановленню контактів з ними, можливо, людині притаманні якісь дезорганізуючі реакції чи стани.

Результати опитування старшокласників наведені в табл. 2.6 та на рис.

2.4.

Таблиця 2.6.

**Зведені результати діагностики старшокласників за критерієм емоційної
налаштованості на спілкування в мережі**

Загальна кількість балів	Характеристика емоційного стану опитуваного	Бали/%			Для всіх учасників вибірки
		9 клас	10 клас	11 клас	
0-5	Емоції не заважають спільній діяльності з опонентом	5/25	4/20	4/20	13/22
6-8	Можливі деякі емоційні проблеми у спільній діяльності	6/30	5/25	4/20	15/25
9-12	Емоції, до певної міри, ускладнюють взаємовідносини з опонентом	7/35	9/45	10/50	26/43
13 і більше	Емоції заважають встановлювати контакти (опитуваний схильний до дезорганізаційних реакцій або станів)	2/10	2/10	2/10	6/10
Разом	X	20/100	20/100	20/100	60/100

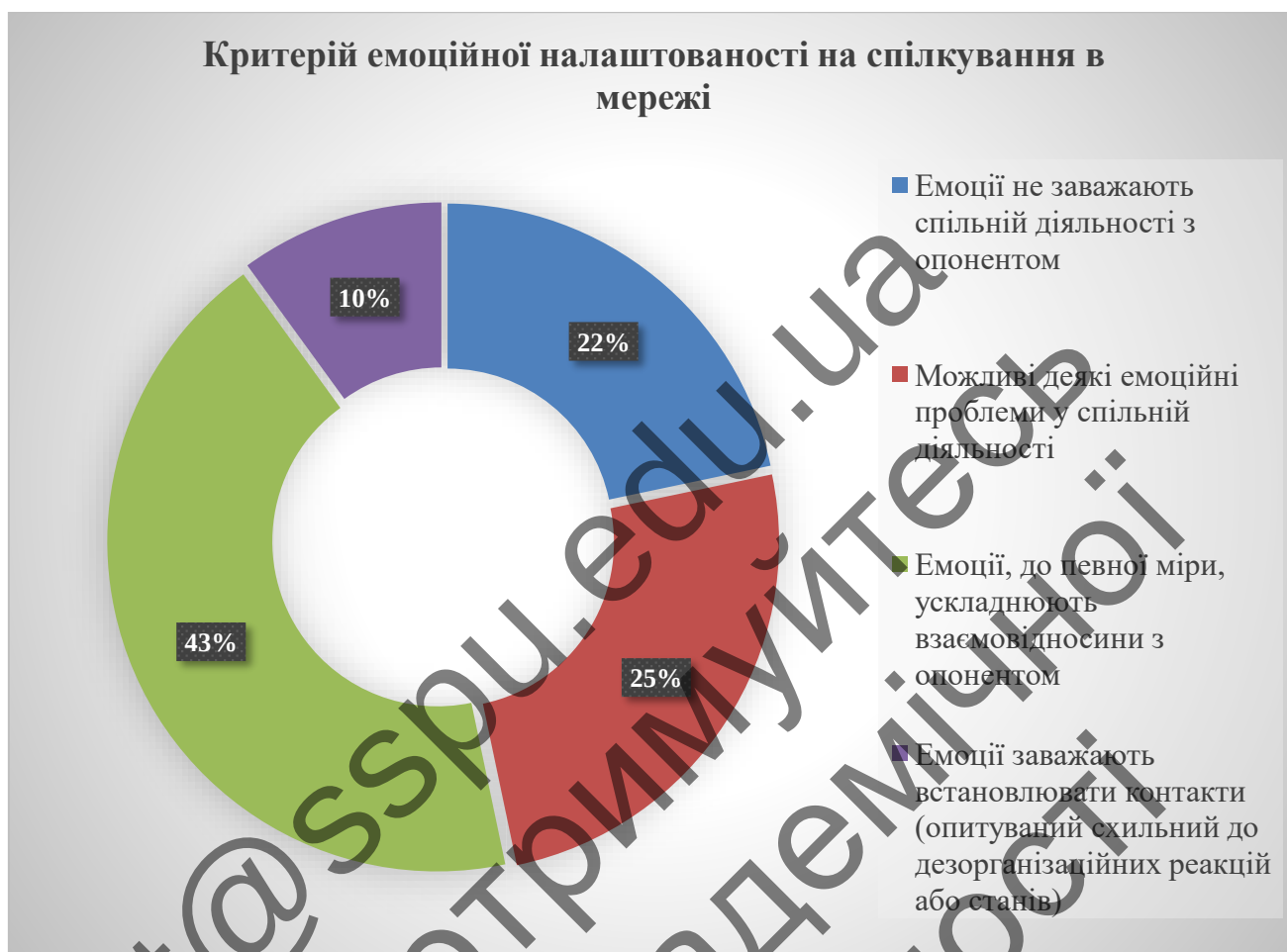

Рис. 2.4. Зведені результати діагностики старшокласників за критерієм емоційної налаштованості на спілкування в мережі

З наведених даних видно, що у вибірці, представлений досліджуваними особами, по дві особи в кожному класі, яким емоції заважають встановлювати контакти та взаємодіяти з оточуючими. Вони характеризуються підвищеною емоційною збудженістю та образливістю, що негативно позначається на комунікації.

Проте ми також бачимо, що з віком зростає кількість осіб, яким емоції, до певної міри заважають встановлювати нормальні відносини з опонентами. Якщо серед учнів 9 класів їх кількість становить 35%, то серед учнів 10 класів – 45%, а серед учнів 11 класів – вже 50%. Це може говорити, з одного боку про зростання емоційної напруги з віком, а з іншого – що ці особи більшу кількість років провели, спілкуючись в мережі.

Кількість осіб, яким емоції не заважають комунікувати з оточуючими коливається в межах 20-25% і з часом зменшується.

Критерій самоставлення особистості у процесі формування культури спілкування в мережі – Методика самоставлення В. Століна-С. Пантелєєва.

Методика самоставлення В.В. Століна – С.Р. Пантелєєва характеризує різні аспекти самооцінки: власне «Я», самоповагу, самоінтерес, самовпевненість, ставлення інших, самоприйняття, самозвинувачення, саморозуміння тощо.

Згідно з проведеним дослідженням результати опитування у розрізі трьох досліджуваних вікових груп старшокласників за основними шкалами виявились наступними (табл. 2.7).

Таблиця 2.7.

**Результати оцінювання самоствавлення старшокласників за методикою
В. Століна-С. Пантелєєва, %**

Шкали самоствавлення		Групи учнів			Для всіх учнів вибірки
		9 клас	10 клас	11 клас	
S	Інтегральне почуття власного «Я»	48	59	62	56
	Рівень	низький	середній	середній	середній
I	Самоповага	58	61	65	61
	Рівень	середній	середній	середній	середній
II	Аутосимпатія	59	55	47	54
	Рівень	середній	середній	низький	середній
III	Очікуване ставлення інших	51	39	37	42
	Рівень	середній	низький	низький	низький
IV	Самоінтерес	68	74	56	66
	Рівень	середній	високий	середній	середній

Як видно з таблиці, інтегральна оцінка власного «Я» у старшокласників 9 класу знаходиться на низькому рівні (в середньому 48%). Проте у більш старшому віці ситуація стабілізується та показник починає відповідати середньому рівню (59% для 10 класу та 62% для 11 класу). В цілому по вибірці всіх трьох класів значення показника становить 56% та відповідає середньому рівню.

Отже, для більшості старшокласників більш старшого віку характерна повага до самих себе, віра у свої сили та можливості змінити себе і зовнішні обставини, контроль власного життя.

Щодо показника самоповаги як в цілому по вибірці, так і для окремих вікових груп становить має рівень та значення 61%. При цьому для більш молодого віку показник становить 58%, а для більш старшого – 65%. Тут теж наявна незначна тенденція до зростання показника з віком, яка свідчить, що в

цілому 61% опитаних підлітків схильні поважати себе та свою власну позицію.

Аутосимпатія, навпаки, з віком має тенденцію до зменшення та характеризує прийняття себе, довіру до себе (54 % серед усіх досліджуваних). Зменшення показника з віком може бути характеризуватися ознаками невдоволеності окремими особистісними параметрами або нереалізованими можливостями. У 11 класі значення показника знаходиться на низькому рівні.

Ще в більшій мірі негативні результати отримані за показником очікуваного ставлення інших, що сильно впливає на показники самооцінки. Загальне значення показника становить 42% і з віком також зменшується. При цьому низький рівень характерний для 10 та 11 класів. Такі результати свідчать про відсутність спрямованості ураховувати у власній поведінці думку інших, а також неповне прийняття інших, їх ставлення до себе.

Щодо показника самоінтересу, то по всім віковим групам в цілому він має середній рівень та значення 66%. Це вказує на зацікавленість власною особистістю, причому пік самоінтересу припадає на 8 клас, який характеризується високим рівнем, що проявляється у інтересі до власних думок та почуттів, бажанні розуміти себе та вдосконалюватись, бути впевненими у цікавості для інших.

Таким чином, з віком у учнів зростає інтегральне почуття власного «Я» та самоповага, проте зменшується аутосимпатія та очікуване ставлення інших. Динаміка самоінтересу має суперечливий характер.

В табл. 2.8 наведені результати оцінювання зміни вираженості установок на ті чи інші дії за методикою В. Століна-С. Пантелєєва.

Таблиця 2.8.

**Результати оцінювання зміни вираженості установок на ті чи інші дії у
старшокласників за методикою В. Століна-С. Пантелєєва, %**

Шкали вираженості установок		Групи учнів			Для всіх учнів вибірки
		9 клас	10 клас	11 клас	
1	Самовпевненість	57	41	45	48
	Рівень	середній	низький	низький	низький
2	Ставлення інших	34	36	46	39
	Рівень	низький	низький	низький	низький
3	Самоприйняття	47	59	64	57
	Рівень	низький	середній	середній	середній
4	Самопослідовність	61	76	79	72
	Рівень	середній	високий	високий	середній
5	Самозвинувачення	42	55	68	55
	Рівень	низький	середній	середній	середній
6	Самоінтерес	55	59	61	58
	Рівень	середній	середній	середній	середній
7	Саморозуміння	45	53	71	56
	Рівень	низький	середній	середній	середній

Самовпевненість в цілому по вибірці знаходиться на низькому рівні (48%), що відображає низьку їхню впевненість у власних силах і самих собі. При цьому для 9 класу характерний середній рівень самовпевненості. Динаміка показника з віком є суперечливою (спочатку зменшується до 41%, потім неістотно зростає до 45%), проте в цілому динаміка негативна.

Ставлення інших у всіх досліджуваних учнів характеризується низьким рівнем (39%), проте з віком воно зростає. Це означає, що підлітки більш менш переконаності у своїй досконалості та відсутності ймовірних помилок та хибних рішень.

Прийняття учням самих себе спостерігається на рівні 57%, що вказує на позитивне ставлення їх до власних особистісних надбань незалежно від оцінки

оточення, причому самоприйняття також з віком зміцнюється.

Високий показник 72% учнів мають здатність до самопослідовності та самоуправління. Причому у 11 класі це значення зростає до 79%. Це дає змогу їм попередньо визначитись із шляхами подолання труднощів, поступово рухатись у напрямку цілеспрямованого вирішення проблемної ситуації.

У 55% опитаних учнів спостерігаються прояви самозвинувачення, що набувають характеру низької самооцінки, особливо це сильніше починає проявлятися з віком.

У 58% опитаних учнів наявний самоінтерес до себе, а у 56% - присутнє розуміння себе, своїх потреб, бажань, своїх реальних та потенційних можливостей.

Отже, найбільш топовими рисами самоставлення учнів до самих себе за даною методикою можна вважати самопослідовність (72%), самоінтерес (66%) і самоповагу (61%) всіх опитаних.

Критерій інтернет-залежності – Тест на інтернет-залежність Кімберлі Янг.

У табл. 2.9 наведено шкалу інтерпретації ступенів тяжкості інтернет-залежності, яка буде використана нами у дослідженні.

Таблиця 2.9

**Шкала інтерпретації результатів оцінки ступенів тяжкості
інтернет-залежності за методикою К. Янг**

Кількість балів	Ступінь залежності
0-30	Нормальне використання інтернету
31-49	Легкий ступінь інтернет-залежності
50-79	Помірний ступінь інтернет-залежності
80-100	Надмірне користування інтернетом

З використанням Тесту Янг на інтернет-залежність отримано наступні результати діагностики учнів старших класів (табл. 2.10).

Таблиця 2.10.

**Результати діагностики старшокласників у розрізі оцінки ступеня
тяжкості інтернет-залежності за методикою К. Янг**

Рівні залежності	Вікові групи					
	9 клас		10 клас		11 клас	
	осіб	структура	осіб	структура	осіб	структура
Нормальне використання інтернету (0-30)	2	10	2	10	2	10
Легкий ступінь інтернет-залежності (31-49)	2	10	3	15	4	20
Помірний ступінь інтернет-залежності (50-79)	5	25	5	25	4	20
Надмірне користування інтернетом (80-100)	11	55	10	50	10	50
Разом	20	100	20	100	20	100

З наведених даних можна побачити, що у розрізі трьох вікових груп немає принципових відмінностей між ступенями тяжкості інтернет-залежності.

Зокрема, спостерігається низька кількість осіб із нормальним використанням інтернету (по 2 особи у кожному класі, що становить 10% від опитаних).

При цьому половина підлітків 10 і 11 класів та 55% учнів 9 класів мають високу залежність від інтернету.

Узагальнені дані в цілому по вибірці наведені в табл. 2.11 та на рис. 2.5.

Таблиця 2.11.

Зведені дані оцінки ступенів інтернет-залежності старшокласників за методикою К. Янг

Рівні залежності	Кількість, осіб	Структура, %
Нормальне використання інтернету (0-30)	6	10
Легкий ступінь інтернет-залежності (31-49)	9	15
Помірний ступінь інтернет-залежності (50-79)	14	23
Надмірне користування інтернетом (80-100)	31	52
Разом	60	100

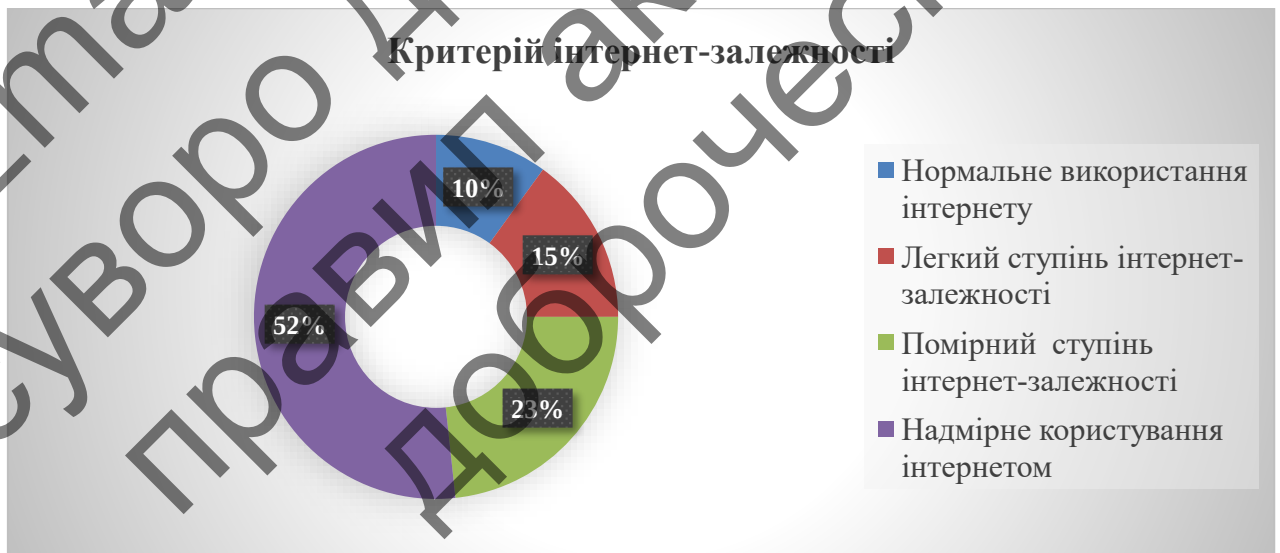

Рис. 2.5. Зведені результати оцінювання критерію інтернет-залежності учнів старших класів

Отже, більше половини досліджуваних старшокласників (52%) мають високу залежність та надмірно користуються інтернетом. Також значна частина (23%) мають помірний ступінь інтернет-залежності. Лише 15% мають

легкий ступінь такої залежності та лише 10% уміють нормально користуватися інтернетом.

В цілому за всіма вищенаведеними критеріями можемо зробити висновок, що учні старших класів дійсно багато часу проводять в мережі, про що свідчать результати діагностики рівня інтернет-залежності. При цьому вони мають проблеми з комунікаціями, про що свідчать результати оцінювання комунікативних установок, комунікативної толерантності та емоційної складової встановлення контактів. Крім того, у рівнях самоставлення учнів переважають самопослідовність, сапоінтерес та самоповага, що свідчить на зосередженні концентрації на собі та своїй особистості в мережі, ніж на особистості співрозмовника, що може викликати проблеми при спілкуванні в мережі.

Відповідно, вважаємо за потрібне надати певні практичні рекомендації щодо покращення культури спілкування в мережі учнів старших класів.

2.4. Рекомендації з покращення культури спілкування у мережі учнів старших класів

Соціальні мережі сьогодні є лідерами серед користувачів інтернету. Статистика свідчить, що 31% користувачів Інтернету в Україні відвідують ці ресурси. Також великою популярністю користуються сайти новин (кількість відвідувачів віком 30-49 років становить вже більше 30%) і сайти з мультимедійним контентом (до 32% збільшилася кількість користувачів, які завантажують музику і фільми, і до 14% зросла кількість тих, хто переглядає он-лайн-відео або слухає он-лайн-радіостанції) [50, с. 8].

Оскільки у процесі проведеного нами дослідження було встановлено високій ступінь інтернет-залежності учнів старших класів та недостатню їх якість щодо культури спілкування в мережі, вважаємо за потрібне приділити більше уваги покращенню цієї ситуації.

Для забезпечення безпеки дітей і підлітків в Україні існує спеціальний

сайт «Школа відповідального батьківства «Медіапазли» [50]. Ця платформа включає цілий ряд заходів, спрямованих на навчання дітей, вчителів та батьків правилам безпечного користування Інтернетом. Організатори проєкту – Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка та ГО «Асоціація регіональних засобів масової інформації Сумщини». Створення онлайн-школи «Медіапазли» стало можливим завдяки проєкту «Вивчай та розрізняй: інфо-медійна грамотність: національне розгортання», що виконується Радою міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) за підтримки Посольств США та Великої Британії, у партнерстві з МОН України та Академією Української преси.

Як свідчать численні дослідження, у формуванні навичок культури спілкування у мережі найбільш позитивні результати дає використання тренінгів.

Тренінг (англ. «training» від «train» – навчати, виховувати) – це спеціально організований захід або низка заходів короткострокового характеру, спрямованих на отримання його учасниками нових знань, набуття умінь та навичок, накопичення власного досвіду.

Тренінги також можна проводити на виховних годинах в школі. Особливо вони ефективні у старших класах, де діти вже більш свідомі та серйозно налаштовані на поповнення життєвого досвіду новою інформацією. Так, під час такого тренінгу в частині розвитку культури спілкування в мережі учні можуть не лише почути про ризики та небезпеки в Інтернеті, які тягне за собою неправильне спілкування, а й пережити спеціально змодельовані для цього ситуації. Вчитель (тренер) не дає готових відповідей на питання, а лише спрямовує учнів до прийняття логічно обґрунтованого рішення. Це відбувається тому, що вправи будь-якого тренінгу придумані для того, щоб учасник під час тренінгу самостійно приймав виважене рішення, яке найбільш цінне, оскільки це рішення є його власним «відкриттям», а тому має більше шансів бути втіленим у життя. Крім того, інтерактивний (ігровий) підхід до побудови будь-якої тренінгової програми ґрунтується на аксіомі, що люди

ефективніше засвоюють матеріал, якщо розуміють значення своїх власних знань та досвіду і мають змогу поділитися ними в комфортному середовищі.

Відповідно, програма тренінгу повинна бути побудована таким чином, щоб надана інформація підкріплювалася практичними діями. Різноманітність методів, що використовуються в інтерактивних тренінгах, пояснюється особливостями сприйняття людини.

Результативність тренінгу базується на тому, що мозок людини отримує та переробляє, тобто усвідомлює, інформацію у певний спосіб. На початковому етапі особистість переймає для себе «ДОСВІД», що презентується у вигляді теоретичної інформації. Це може бути коротка міні-лекція на початку тренінгу наступним кроком на підтвердження наданої тренером інформації він наводить «ПРИКЛАД» використання даного досвіду. Наступний крок – «ЗАСТОСУВАННЯ» – використання особистістю отриманого досвіду для вирішення власної проблеми. І останній етап – «УЗАГАЛЬНЕННЯ», коли особистість окреслює коло проблем, які можуть бути вирішені через застосування отриманого досвіду.

Отже, кожен з етапів протікання тренінгу інформації подається за схемою на рис. 2.6.

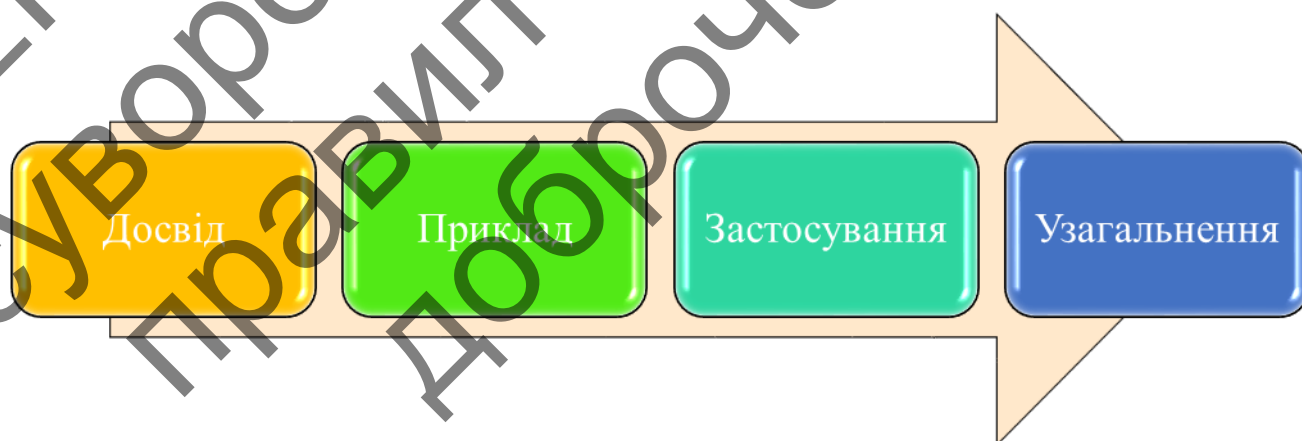

Рис. 2.6. Процес побудови тренінгу [50]

Вважаємо, що для розвитку культури спілкування в мережі учнів старших класів, що брали участь у нашому опитуванні, також можна провести низку тренінгових занять. Для цього нами, зокрема, розроблено та запропоновано провести на виховних годинах 2 тренінгові заняття.

Тривалість кожного заняття 60-65 хв.

Метою проведення тренінгу з розвитку культури спілкування в мережі є надання учням достатнього обсягу знань та інформації з цього питання.

Тренінг може бути використаний не тільки для учнів нашої вибірки, але і для інших учнів інших шкіл, якщо педагоги захотять провести виховне заняття на дану тему. Цільові групи, для яких призначена програма тренінгу, – школярі та молодь, котрі користуються мережею Інтернет, батьки учнів і педагоги закладів середньої освіти.

Інтерактивні методики викладання, які застосовуються на тренінгах, ґрунтуються на наступних принципах: активності; дослідницької (творчої) позиції; усвідомлення поведінки; партнерського спілкування (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Принципи організації тренінгової діяльності щодо розвитку культури спілкування в мережі учнів старших класів

Послідовна реалізація вищеназваних принципів, на нашу думку, – це один з чинників забезпечення ефективної роботи всіх учасників тренінгу, що відрізняє тренінгову методику психолого-педагогічного впливу принципово відмінною від інноваційних та інтерактивних форм навчання. Під час реалізації вказаного тренінгу вважаємо за необхідне акцентувати увагу на таких компонентах формування мотивації його учасників: цільовий; змістовий; операційно-дійовий; стимулюючо-мотиваційний та контрольно-регулюючий (рис. 2.8).

Рис. 2.8. Компоненти формування мотивації учнів старших класів до розвитку культури спілкування в мережі

Вважаємо за доцільне також зазначити, що при підготовці вправ для тренінгу, спрямованого на розвиток культури спілкування в мережі учнів старших класів, доцільно врахувати теоретичний та практичний досвід користування мережею учасників тренінгу. При цьому, якщо у тренера немає можливості попередньо поспілкуватися з учасниками тренінгу, то це можна з'ясувати під час презентації діяльності груп, яка спрямована на узагальнення корисних ресурсів та ризикованих ситуацій спілкування в мережі. В нашому випадку тренінг запропоновано провести класним керівникам 9-11 класів, які відносно обізнані з ситуацією в своїх класах.

Досвід, який описується багатьма дослідниками в їх наукових публікаціях, свідчить, що мотивація до безпечної поведінки в мережі найкраще формується у особистості в тому випадку, коли вона САМОСТІЙНО формулює та узагальнює ці правила. Завдання тренера в цьому випадку – не називати жодного правила поведінки в мережі до етапу презентації учасниками цих правил. А після презентації тренер проводить узагальнення всіх сформульованих правил та детально зупиняється на кожному з них. Також доцільно наголосити, що це не тренер особисто сформулював правила, а саме учасники зробили це самостійно. На цьому етапі, оскільки учні старших класів є вже порівняно дорослими відносно підлітків, досить корисно провести аналогію з дітьми підліткового віку, зацентрувавши увагу на тому, що діти не сприймають правил, які нав'язуються дорослими. А старшокласники вже завжди дотримуються правил, які самостійно прийняли після певного реального життєвого досвіду.

Останнім етапом та логічним завершенням тренінгу є узагальнення всього матеріалу, репрезентованого на тренінговому занятті або на низці тренінгових занять. Тренер також проводить узагальнення на кожному етапі тренінгу, не зупиняючись на окремих деталях, але звертаючи увагу на ключові моменти. Наприклад: «Сьогодні ми говорили про значення Інтернету в житті молоді, про його користь та ризики, дізналися про шляхи формування у молоді мотивації до безпечної поведінки у мережі, а також почули про корисні

ресурси, які допомагають зробити вашу комунікацію в мережі більш якісною з позиції культури спілкування».

Плануючи тренінг для учнів старшого шкільного віку, необхідно також враховувати особливості психічних процесів та вікові психологічні зміни, які відбуваються у цей бурхливий період розвитку.

1. У юнацькому віці у особистості спостерігається збільшення обсягу уваги, підвищення її стійкості та розвиток здатності до переключення та розподілу уваги. Проте в цей же період (старші класи) також у них відмічається погіршення результатів навчальної діяльності, що обумовлене тим, що розумові здібності молодшої людини, порівняно з молодшим шкільним віком, набувають нової якості – стають опосередкованими. Це відбувається завдяки розвитку понятійного, мовно-логічного та абстрактного мислення. Молодь уже може оперувати різними категоріями, розмірковувати про властивості та якості предметів, висувати гіпотези, планувати дослідницьку діяльність та засвоювати великі масиви інформації. Тому для даної вікової категорії дуже доречним під час тренінгу буде оперування саме категоріями, а не прикладами.

2. У учнів старших класів з'являються нові інтереси, переживання та хронічна емоційна нестабільність, що проявляється в імпульсивності, нестриманості, іноді навіть агресивності. Тому психологи рекомендують тренерам, що працюють з молоддю, бути готовим до можливого неприйняття їх особистості учасниками тренінгу. Якщо таке станеться, то вони радять краще обговорювати не ті теми, які заплановані, а теми, які цікавлять дітей: спілкування у соціальних мережах, знайомство у мережі, онлайн-придбання послуг та товарів тощо.

3. Розумова діяльність учнів старших класів, як і їх поведінка, залежить від стану їх мотиваційної сфери. Вони уважні лише до того, що якимось пов'язано з їх актуальними потребами та переживаннями. Такі переживання в тій чи іншій мірі пов'язані з пошуком себе, з пізнанням своїх здібностей та можливостей, з прагненням дізнатися, як оцінюють оточуючі, з постійним

перебиранням на себе різних дорослих ролей та гострою необхідністю у формуванні власного образу «Я». Ці питання є дуже важливими для молодшої людини. Тому якщо тренінг сприяє розвитку особистості, якщо запропоновані тренінгові ситуації пов'язані з актуальними переживаннями, якщо характер і форми спілкування зі старшокласниками допомагають їм здобути більш дорослу позицію, то увага стає стійкою та концентрованою. Тому дуже результативним у плані формування стійкої мотивації до формування культури спілкування у мережі є обговорення тем соціальних мереж, сайтів знайомств тощо. У цей час також досить доречно обговорювати питання перегляду сайтів із дорослим контентом.

4. Учні старших класів мають індивідуальні відмінності в характері мнемічної діяльності: якщо учні 5-го класу більше використовують зовнішні прийоми запам'ятовування (асоціації, смислове групування), то учні 9-го класу – більше опосередковані прийоми та пошук специфічних прийомів для вивчення нового матеріалу. Центральне місце посідає аналіз змісту матеріалу, його своєрідності та внутрішньої логіки. Тому цей аспект також доцільно враховувати під час вибору ігрових методик та завдань для даного тренінгу.

5. У старшому дошкільному віці при явних акцентуаціях особливості характеру загострюються, а завдяки впливу психогенних чинників можливі порушення адаптації, відхилення у поведінці. Учень демонструє свій тип характеру в сім'ї та школі, під час навчання та відпочинку, праці та розваг, у звичайних умовах або у складних ситуаціях. Завжди й усюди гіперактивний підліток надто енергійний, шизоїдний ховається від оточуючих, істероїдний намагається привернути до себе увагу інших. Тому необхідно бути готовим до таких проявів під час тренінгу. Найкращий шлях подолання проблеми – звернути увагу на такого учня та дати йому індивідуальне завдання.

Враховуючи вищезазначене, нами запропоновано тренінг формування культури спілкування у мережі учнів старших класів, зміст якого наведено в Додатку А.

Сподіваємось, що використання запропонованого тренінгу в навчально-

виховній роботі закладів середньої освіти (на виховних годинах) зможе дозволити покращити культуру спілкування учнів у мережі, покращити їхню емоційну налаштованість на спілкування, оптимізувати рівень комунікативної толерантності та сформувати правильні комунікативні установки на опонентів по мережі.

Висновки до розділу 2

Для з'ясування особливостей розвитку культури спілкування в мережі учнів старших класів нами було проведене емпіричне дослідження.

Метою дослідження є діагностика рівнів сформованості культури спілкування у мережі учнів старших класів та розробка рекомендацій з її покращення.

Дослідження здійснено в умовах Краснопільського ліцею № 1. Для дослідження обрано 60 учнів, що навчаються у 9-11 класах: 20 учнів – з 9 класу, 20 учнів – з 10 класу та 20 учнів – з 11 класу.

Опитування за методиками було проведене в *онлайн-режимі* з використанням гугл-форм для опитування.

Проведене дослідження показало, що учні старших класів значну кількість часу проводять в мережі, про це свідчать результати діагностики рівня інтернет-залежності. При цьому вони мають проблеми з комунікацією, про що свідчать результати оцінювання комунікативних установок, комунікативної толерантності та емоційної складової встановлення контактів. Крім того, у рівнях самоставлення учнів переважають самопослідовність, самоінтерес та самоповага, що свідчить на зосередженні концентрації на собі та своїй особистості в мережі, ніж на особистості співрозмовника, що може викликати проблеми при спілкуванні в мережі.

Запропоновано тренінг з формування культури спілкування у мережі учнів старших класів. Його використання дозволить покращити культуру спілкування учнів у мережі, покращити їхню емоційну налаштованість на

спілкування, оптимізувати рівень комунікативної толерантності та сформувати правильні комунікативні установки на опонентів по мережі.

fizmat@sspu.edu.ua
суворо дотримуйтесь
правил академічної
доброчесності

ВИСНОВКИ

Вивчення теоретичних засад розвитку культури спілкування в мережі дозволило зробити низку важливих висновків.

Дослідники послуговуються двома термінами «культура спілкування» та «комунікативна культура», які трактується ними подібним чином розглядають їх як сукупність засобів спілкування та наявних для цього спілкування відповідних знань, умінь, навичок у напрямку ефективної взаємодії з оточуючими задля забезпечення бажаних результатів, які передбачалися метою такого спілкування.

Звертається увага на те, що культура спілкування не дається людині від природи, як деякі психологічні якості особистості, а має формуватися протягом життя у відповідному комунікаційному середовищі. Джерелами формування такої культури у особистості виступає, насамперед, власний стихійний досвід спілкування, збагачений теоретичними знаннями, а також формування здатності до співпереживання та вправління в такий поведінці, яка б не принижувала гідності інших людей.

З'ясовано, що культура спілкування особистості базується на розвитку низки її психічних властивостей, мовлення, спеціальних соціальних установок, особливостях мислення. Розвиток культури спілкування передбачає наявність таких якостей як емпатія, багатий словниковий запас, образність та правильність мовлення, а також уміння виділяти головне з отриманої інформації, уміння точно формулювати запитання, логічно вибудовувати висловлювання тощо.

Культуру інтернет-спілкування дослідники трактують як складова загальної культури особистості, що характеризує рівень оволодіння нею в межах глобального інтернет-середовища, технологіями та етичними нормами взаємного обміну інформацією в мережі, уміннями та навичками взаємодії з іншими користувачами мережі.

Приділяється увага виокремленню стилів мережного спілкування.

Такими стилями вважаються: домінантний, суперечливий, вражаючий, драматичний, уважний, достойний, дружній, відкритий, натхненний, заспокійливий.

Стиль спілкування в мережі диктується набором певних правил культури спілкування. Деякі правила чітко прописуються, а деякі є неписаними, але обов'язковими для виконання; вони приймаються та дотримуються певною мережевою спільнотою.

Проведен емпіричне дослідження для з'ясування особливостей розвитку культури спілкування в мережі учнів старших класів.

Дослідження здійснено в умовах Краснопілляського ліцею № 1. Для дослідження обрано 60 учнів, що навчаються у 9-11 класах. 20 учнів – з 9 класу, 20 учнів – з 10 класу та 20 учнів – з 11 класу.

За результатами дослідження робимо висновки:

- учні старших класів проводять в мережі значну кількість часу;
- у рівнях самоставлення переважають самопослідовність, самоінтерес та самоповага;
- при спілкуванні в мережі учні більше концентруються на собі та своїй особистості, ніж на особистості співрозмовника, що може викликати проблеми при спілкуванні в мережі.

Запропоновано тренінг формування культури спілкування у мережі учнів старших класів. Використання тренінгу в навчально-виховній роботі закладів середньої освіти зможе дозволити покращити культуру спілкування учнів у мережі, покращити їхню емоційну налаштованість на спілкування, оптимізувати рівень комунікативної толерантності та сформувати правильні комунікативні установки на опонентів по мережі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кущенко О. С. Формування культури Інтернет-комунікації майбутніх учителів засобами інформаційно-комунікаційних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Запоріжжя, 2008. 23 с.
2. Малиношевський Р. В. Ризикована поведінка старшокласників у сфері інтернет-спілкування: соціально-педагогічний зріз. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2016. Вип. 20(1). С. 295-306.
3. Кобзєва І. М., Кравченко Л. А. Проблеми статевої просвіти підлітків. *III Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку»*: збірник тез. Бердянськ: БДПУ, 2019. С. 217 – 218.
4. Культура віртуального спілкування: методичні поради / упр. культури, національностей та релігій Хмельниц. облдержадмін. Хмельницький: ХОУНБ ім. М. Островського, 2014. 28 с.
5. Маковецька-Гудзь Ю. А. Українська мова в соціальних мережах. НТУУ «КПІ». URL: http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni/47-1/77.pdf
6. Каптюрова В. В. Комунікативні стратегії користувачів соціальних мереж та мікроблогів. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. Київ. Україна, 2013, с. 104-111.
7. Каптюрова В. В. Сленг соціальних мереж та мікроблогів. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. Київ. Україна. 2012, с. 134-140.
8. Шульська Н. М., Матвійчук Н. М. Соціальні мережі як ефективне середовище викладацько-студентської комунікації в навчальному процесі. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. Т. 58, № 2, С. 155-168.
9. Формування інформаційно-комунікаційних компетентностей у контексті євроінтеграційних процесів створення інформаційного освітнього

простору. О. В. Овчарук та ін., Київ, Україна: Атіка, 2014.

10. Данілова А. П. Ризикова поведінка старшокласників у сфері Інтернет-спілкування. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2015. Вип. 19, кн. 1. С. 194-203.

11. Мачуська І. М. Теоретичні аспекти культури міжособистісного спілкування старшокласників. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2014. Вип. 18(1). С. 474-483.

12. Полухтович Т. Г. Культура спілкування студентів. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філософські науки*. 2012. № 15. С. 131-136.

13. Савченко Т. О. Культура професійно орієнтованого спілкування майбутніх соціальних педагогів. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2016. № 1. С. 75-80.

14. Чмут Т. К. Культура спілкування: навч. посіб. Хмельницький: ХІРУП, 1999. 280 с.

15. Коваль А. Культура ділового мовлення: Писемне та усне ділове спілкування. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ, 1982. 287 с.

16. Дика Н. Поняття культури мовлення. *Дивослово*. 2002. № 2. С. 47-52.

17. Русанівський В. М. Культура української мови. Київ : Либідь, 1990. 306 с.

18. Кочина В. В. Сутність і структура поняття «культура професійного спілкування» майбутніх фахівців залізничної галузі. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. Вип. 4. С. 63-67.

19. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні: підручник. Київ: КНЕУ, 2004. 383 с.

20. Сокаль В. А. Культура педагогічного спілкування у вищому навчальному закладі технічного профілю. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 39(4). С. 247-253.

21. Варга Л. І. Визначення сутності поняття «комунікативна культура» в

науковій літературі. *Педагогічні науки : збірник наукових праць*. 2015. Вип. LXVII. С.307-311.

22. Карандаш М. М. Теоретичні основи розвитку культури спілкування майбутніх учителів. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2012. Вип. 10. С. 133-137.

23. Ковальчук Н. П. Комунікативна культура як умова вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2015. Вип. 57. С. 185-187.

24. Барчій М. С., Фозекош А. В. Комунікативна культура як складова психологічної компетентності майбутніх психологів. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. Вип. 4(41). С. 156-161.

25. Корніяка О. М. Психологія комунікативної культури школяра: монографія. Київ: Міленіум, 2006. 336 с.

26. Резнік К. Комунікативна культура як складова культури спілкування особистості. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. 2017. № 2(9). С. 268-280.

27. Гаврилюк О. О. Формування комунікативної культури майбутніх учителів засобами позааудиторної роботи : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Кіровоград, 2007. 20 с.

28. Руденко Л. А. Теоретичні основи формування комунікативної культури майбутніх фахівців. *Молодь і ринок*. 2012. № 3. С. 52-55.

29. Сарновська С. О. Сучасна соціальна комунікативна культура (філософсько-методологічний аналіз) : автореф. дис. ... наук. ступ. канд. філос. наук : спец. 09.00.03. Київ, 2000. 18 с.

30. Козинець І. І. Культура мовлення як показник загальної культури особистості. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Педагогіка і психологія*. 2015. № 2. С. 141-145.

31. Александрова В. О. Мовленнєва культура сучасної молоді. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2013. № 8 (ч. 2). С. 7-11.

32. Пентилюк М. І. Культура професійного спілкування через призму лінгводидактики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2012. Вип. 31. С. 137-142.

33. Загнітко А. П., Домрачева І. Р. Основи мовленнєвої діяльності. Донецьк : Український культурологічний центр, 2001. 461 с.

34. Будянська В. А. Формування культури інтернет-спілкування у майбутніх менеджерів освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016. Вип. 46. С. 47-53.

35. Гриценко Л. Слухати й чути: секрети спілкування. Навички ефективного спілкування та слухання. *Шкільний світ*. 2016. № 21(749). С. 8-14.

36. Галаєвська Л. Психологічні передумови ефективної мовленнєвої комунікації учнів 8-9 класів. *Українська мова і література в школі*. 2015. № 2. С. 20-24.

37. Кайдалова Л. Г., Щокіна Н. Б., Вахрушева Т. Ю. Педагогічна майстерність викладача: Навчальний посібник. Харків: Вид-во НФаУ, 2009. 140 с.

38. Варга Л. І. Розвиток комунікативної культури майбутніх учителів у процесі інтерактивного навчання. *Вісник Черкаського університету. Педагогічні науки*. 2015. Вип. № 32 (365). С. 31-35.

39. Грабар Н. Г. Соціально-психологічні проблеми спілкування у віртуальній реальності. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2012. № 3-4. С. 82-85.

40. Козинець І. І. Особливості віртуального спілкування. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. 2016. № 2(12). С. 71-75.

41. Посохова В. В. Стилі он-лайн спілкування інтернет-користувачів в повсякденній мережній діяльності. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2013. № 3. С. 211-215.

42. Остапенко Г. І. Особливості віртуального спілкування молоді в

комунікаційному середовищі мережі інтернет. Світ соціальних комунікацій. 2013. Т. 10. С. 113-117.

43. Паливода А., Гарматюк О. Стили мережевого спілкування. Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання : матеріали VI Міжнародної студентської науково-технічної конференції. (Тернопіль, 27-28 квітня 2023 р.). Тернопіль : Тернопільський національний технічний університет ім. І.Пулля. 2023. С. 327-328.

44. Івахненко Т. П. Культура мовлення в інтернеткомунікації. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2015. Вип. 40. С. 97-100.

45. Кулик О. Коментування публікацій в інтернет-виданнях як один із способів вираження культури мовлення у мережі. *Культурологія в НаУОА*. 2012. № 1. URL : <http://kulturolog.org.ua/i-conference/2012/109-infconf2012/543-kulyk.html>

46. Глушук О. Г. Культура спілкування в нових реаліях інформаційно-комунікаційного середовища. *Вісник Харківської державної академії культури. Соціальні комунікації*. 2019. Вип. 55. С. 7-15.

47. Акімова Н. В. Дослідження мови Інтернету: труднощі і перспективи. *Нова філологія*. 2012. № 50. С.10-13.

48. Дротянко Л. Г. Соціальні трансформації мовленнєвої культури в інформаційну еру. *Вісник НАУ. Філософія. Культурологія*. 2014. № 1 (19). С. 8-11.

49. Шевченко А. М. Методичне забезпечення відбору учнівської молоді до вищих навчальних закладів педагогічного профілю : метод. реком. Київ : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2016. 157 с.

50. Кочарян А. Б., Гущина Н. І. Виховання культури користувача Інтернету. Безпека у всесвітній мережі: навчально-методичний посібник. Київ, 2011. 100 с.

51. Школа відповідального батьківства «Медіапазли». URL : <https://sites.google.com/view/sspu->

mediapazzl/%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%81-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83

52. Ангелова А. В., Гуляева О. В. Життєві домагання у структурі випереджальної регуляції діяльності. *Вісник Харківського національного університету. Психологія*. 2014. № 1110. С. 7-11.

53. Партико Т. Г. Особливості мотивації самоставлення в осіб із різним емоційним тонусом у пізній дорослості. *Психологічні перспективи*. 2016. Вип. 27. С. 137-149.

54. Качинська А. В. Чинники впливу на розвиток самоставлення в підлітковому віці. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2013. № 8-9(15-16). С. 105-107.

55. Баранник В. Самооцінка та її місце в структурі самосвідомості. *Соціальна психологія*. 2006. № 3 (17). С. 95-101.

56. Методика діагностики комунікативної установки за В.В. Бойком (визначення загальної комунікативної толерантності). URL : <https://studfile.net/preview/5287917/page/6/>

57. Методика визначення загальної комунікативної толерантності (за В. Бойком). URL : <https://studfile.net/preview/8889783/page/21/>

58. Методика діагностики «перешкод» у встановленні емоційних контактів за в.В. Бойком. URL : <https://studfile.net/preview/5287917/page/4/>

59. Тест-опитувальник для визначення самоставлення особистості (В.В. Столін, С.Р. Пантелєєв). URL : <https://studfile.net/preview/5263787/page/8/>

60. Тест на інтернет-залежність К. Янг. URL : https://www.eztests.xyz/tests/personality_iat/

ДОДАТКИ

Додаток А

Структурно-логічна модель тренінгу
формування культури спілкування у мережі учнів старших класів

Мета тренінгової програми – формування у старшокласників стійкої мотивації до безпечної поведінки у мережі із належним рівнем культури спілкування.

Завдання тренінгової програми:

- проінформувати учасників про культуру спілкування в мережі як психолого-педагогічний феномен;
- проаналізувати основні ризики, що можуть виникати при спілкуванні в мережі;
- сформувати в учасників розуміння необхідності дотримання правил культурної та безпечної поведінки в мережі;
- сформувати в учасників навички культурного та безпечного користування мережею;
- ознайомити учасників з Інтернет-ресурсами, де можна знайти інформацію для поповнення навичок культури спілкування в мережі.

Цільова аудиторія – старшокласники віком 14-17 років.

Кількість учасників тренінгового заняття – не більше 25 (в нашому випадку 3 групи по 20 осіб з кожної паралелі 9-11 кл.).

Тривалість тренінгу – 2 уроки по 45 хв.

Структура тренінгу

№	Вид діяльності	Опис діяльності	Трива-лість, хв.
ЗАНЯТТЯ І			
1.	Вступ	Повідомлення теми, мети та завдань тренінгу. Коротка розповідь про об'єкт тренінгу: поняття культури спілкування та безпеки в мережі.	5 хв.
2.	Мотивація до діяльності	Вправа на формування мотивації до взаємодії «Що нового в тобі?»	5 хв.
3.	Очікування	Бліц-опитування на визначення очікувань від даного тренінгу.	3 хв.
4.	Правила	Повідомлення та прийняття правил тренінгу. - вимкнути мобільні телефони; - правило «тут і зараз»; - правило «піднятої руки»; - правило добровільної активності; - говорити по черзі й коротко; - не критикувати; - бути толерантними; - дотримуватись конфіденційності; - правило «вільної ноги».	2 хв.
5.	Міні-лекція з презентацією	Інформування про культуру спілкування в мережі, способи спілкування, принципи спілкування, особливості спілкування.	5 хв.
6.	Групова дискусія. Вправа «Плюси та мінуси Інтернету»	Обговорення переваг і недоліків спілкування в мережі.	5 хв.
7.	Вправа «Міф	Тренер по черзі зачитує твердження, які демонструють	5 хв.

	і факт»	різні аспекти культури спілкування в мережі, а учасники мають встановити, чи дійсно дані аспекти мають місце при віртуальному спілкування.	
8.	Групова дискусія про культуру спілкування в мережі	Кожного дня ви спілкуєтесь з рідними людьми, друзями, знайомими (вдома, на вулиці, в школі). І вам не дуже хочеться при спілкуванні чути неприємні образливі слова. Згадайте народну мудрість: «Слово – не горобець, вилетить – не спіймаш», або «Гостре словечко коле сердечко» Таке ж спілкування чекає вас і в мережі. Як же потрібно спілкуватися з людьми, щоб вони не ображалися, а раділи спілкуванню з вами? (Можливі відповіді дітей). Молодці! Запам'ятайте, діти, є одне золоте правило, яким люди користуються з давнини: «Стався до інших так, як бажаєш, щоб ставилися до тебе».	5 хв.
9.	Вправа «Покажи свої манери»	Тренер об'єднує учнів у 4 групи: • Ввічливі • Дружелюбні • Уважні • Чемні Далі кожен групу він просить продемонструвати відповідну тактику спілкування з опонентом в мережі (учасники розігрують певну ситуацію спілкування).	8 хв.
10.	Підведення підсумків. Рефлексія.	Що нового дізналися на занятті. Що сподобалося, а що ні.	2 хв.
ЗАНЯТТЯ 2			
1.	Вступ	Повідомлення теми, мети та завдань тренінгу. Коротка розповідь про об'єкт тренінгу: поняття культури спілкування та безпеки в мережі.	5 хв.
2.	Мотивація до	Вправа на формування мотивації до взаємодії «Мій	5 хв.

	діяльності	нікнейм в мережі»	
3.	Гра «Асоціації»	Тренер показує учням прямокутник з написом «Соціальна мережа» і пропонує дітям розказати, що вони відчують, коли думають про неї.	5 хв.
4.	Інформаційне повідомлення	«Правила спілкування в мережі»	3 хв.
5.	Бесіда «Булінг і кібербулінг»	Ознайомитися з наслідками та ризиками булінгу та кібербулінгу.	6 хв.
6.	Тест «Інтернет: жертва, свідок, агресор?»	1. Чи користуєтеся ви комп'ютером, мобільним телефоном або граєте у відеоігри в Інтернеті? 2. Чи користуєтеся ви соціальними мережами? 3. Чи доводилося вам бачити онлайн-групу (спільноту), веб-сторінку, інтернет-відео або опитування, які б висміювали конкретну особу? 4. Чи були ви свідком онлайн-гри, чату або дискусії, де виявлялися б нападки чи жорстокість щодо конкретної особи? 5. Чи створювали ви фальшивий профіль або навмисно приховували своє ім'я в мережі? 6. Чи надсилали якісь повідомлення, використовуючи чужий телефон чи акаунт у мережі? 7. Чи пересилали листа, повідомлення в чаті або фотографію без дозволу їх оригінального адресанта? 8. Чи розміщували он-лайн фото або відео людей без їхнього дозволу? Підрахуйте відповіді ТАК і НІ. Ключ до тесту: Якщо ви відповіли «ТАК» на запитання 1—2 — ви потенційна жертва кібербулінгу. Якщо ви відповіли «ТАК» на запитання 3—4 — ви були свідком кібербулінгу. Якщо ви відповіли «ТАК» на запитання 5—8 — ваша поведінка могла призвести до кібербулінгу. • Кожен хоч раз у житті був жертвою, агресором або свідком булінгу. Тому важливо більше дізнатися про це явище.	6 хв.
7.	Профілактика кібербулінгу	Перегляд відеоролика «Як захиститись від кібербулінга». https://www.youtube.com/watch?v=fARIH9D0WGc https://www.youtube.com/watch?v=aBg6mctZckc	7 хв.
8.	Вправа «Рука допомоги»	На аркуші паперу обведи свою руку і на кожному пальці напиши способи, як можна покращити своє спілкування в мережі. Подаруй «руку допомоги» комусь із однокласників (можна обмінятися з товаришем по парті)	6 хв.
9.	Підведення підсумків. Рефлексія.	Що нового дізналися на занятті. Що сподобалося, а що ні.	2 хв.